

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET SPORTA I FIZIČKOG VASPITANJA

IDENTIFIKACIJA DAROVITOSTI
U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU
(Master rad)

Kandidat:

Rade Jokić

Mentor:

Red. prof. dr Dušanka Lazarević

Beograd, 2013.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET SPORTA I FIZIČKOG VASPITANJA

IDENTIFIKACIJA DAROVITOSTI
U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU
(Master rad)

Kandidat:

Rade Jokić

Mentor:

Red. prof. dr Dušanka Lazarević

Članovi komisije:

Doc. dr Ivana Milanović

Ass. dr Ana Vesković

Beograd, 2013.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	4
2. DAROVITOST.....	8
2.1. Opšte intelektualne sposobnosti	9
2.2. Posebne školske sposobnosti.....	9
2.3. Stvaralačke (produktivne) sposobnosti	10
2.4. Sposobnost rukovođenja i vođenja.....	10
2.5. Umetničke sposobnosti	10
2.6. Psihomotoričke sposobnosti.....	11
3. DEVET MITOVA O DAROVITOSTI PREMA ELEN VINER	12
3.1. Mit 1: Globalna darovitost	12
3.2. Mit 2: Talentovani ali ne i daroviti.....	12
3.3. Mit 3: Izuzetan IQ	13
3.4. Mitovi 4 i 5: Biologija naspram okoline	13
3.5. Mit 6: Preduzimljivi roditelji	13
3.6. Mit 7: „Pucaju“ od psihološkog zdravlja	13
3.7. Mit 8: Sva su deca darovita	14
3.8. Mit 9: Darovita deca postaju istaknuti ljudi	14
4. TEORIJSKI PRISTUPI DAROVITOSTI U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU	15
4.1. Ganjeova teorija o darovitim postignućima	16
5. IDENTIFIKACIJA DAROVITIH UČENIKA	23
5.1. Identifikacija darovitih učenika u fizičkom vaspitanju i sportu (oblast motoričkih sposobnosti - metode i pristupi)	23
5.1.1. Nekadašnji pristupi identifikovanja darovitosti u Sovjetskom Savezu.....	29
5.1.2. Nekadašnji pristup identifikovanja darovitosti u Istočnoj Nemačkoj (Nemačka Demokratska republika)	29
5.1.3. Pristup identifikovanja darovitosti u Australiji.....	29
5.1.4. Pristup identifikovanja darovitosti u Sloveniji	30
5.1.5. Pristup identifikovanja i razvoja darovitosti u Novom Zelandu	31
5.1.6. Pristup identifikovanja i razvoja darovitosti – Velika Britanija	32

5.1.7. Pristup identifikaciji darovitosti u Nemačkoj	33
6. ULOGA I ZNAČAJ NASTAVNIKA FIZIČKOG VASPITANJA U IDENTIFIKOVANJU DAROVITOSTI U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU.....	37
6.1. Nastavnik fizičkog vaspitanja	37
6.2. Saradnja i odnos nastavnika sa učenicima	39
6.3. Saradnja i odnos nastavnika sa roditeljima	43
6.4. Saradnja nastavnika sa socijalnom sredinom	46
7. ZAKLJUČAK.....	48
8. LITERATURA:	51

SAŽETAK

Ovaj rad imao je za cilj da prikaže tok i način procesa identifikovanja motorički darovitih učenika u fizičkom vaspitanju i sportu na osnovu analize relevantne literature. U prvom delu rada govori se o proučavanju darovitosti kod nas, organizaciji raznih naučnih skupova i uopšteno o pogledu na darovitu decu u svetu. Prikazana je podela darovitosti prema Korenu i mitovi koji vladaju o njoj prema Elen Viner. Dat je prikaz najznačajnijih teorija darovitosti sa posebnim osvrtom na Ganjeovu teoriju. Prikazani su različiti pristupi i metode identifikacije motoričke darovitosti u fizičkom vaspitanju i sportu, posmatrano tokom različitih vremenskih perioda i na različitim geografskim područjima. Utvrđena je razlika u procesima identifikacije. Poseban akcenat je stavljen na motorički domen koji je analiziran u okviru fizičkog vaspitanja i sporta. Prikazana je uloga nastavnika fizičkog vaspitanja u tom procesu i njegov način rada i saradnje sa učenicima, roditeljima i širom socijalnom sredinom. Na osnovu analiza se zaključuje da se proces identifikacije darovitosti kod učenika menjao i usavršavao tokom, kao i da je u tom procesu posebno značajna uloga nastavnika.

Ključne reči: darovitost, identifikacija, fizičko vaspitanje, nastavnik fizičkog vaspitanja, sport.

1. UVOD

Davno se došlo do saznanja da su daroviti i kreativni pojedinci najveće blago svakog društva. Stari narodi (Kinezi, Egipćani, Grci, Jevreji) uočavali su njihov značaj za razvoj i napredak ljudske zajednice. Ovakva saznanja sve veću podršku dobijaju posle drugog svetskog rata i tada započinje ozbiljniji pristup izučavanju darovitosti. Danas se čovečanstvo suočava sa činjenicom da su skoro svi prirodni resursi pri kraju svoje iskorištenosti (ugalj, nafta, vodena energija i dr.), te da su još samo ljudske sposobnosti jedini preostali „neiscrpní rezervoar“ daljeg razvoja civilizacije. Izvesno je da su mogućnosti darovitih pojedinaca u tom pogledu najveće, te bi obrazovanje trebalo da postane odlučujući faktor njihovog otkrivanja, podsticanja i razvoja (Stojaković, 2000).

Kada se počelo sa naučnim proučavanjem darovite dece i mladih, izveden je veliki broj istraživanja koji se odnosio na prirodu darovitosti, oblike njenog ispoljavanja i podsticanje njenog razvoja. Sva postavljena pitanja mogla su se svesti na dva osnovna: pitanje identifikacije i pitanje obrazovanja darovitih. Maksić navodi da “Zahtev za otkrivanjem i utvrđivanjem darovitosti zasnovan je na ideji da postoje određena svojstva koja čine darovitost, koja su unapred data i određena, te da je iznalaženje tih specifičnosti najvažniji zadatak istraživača” (Maksić, 1998, str. 11). Isticanje potrebe za identifikovanjem darovite dece podrazumeva pretpostavku da su samo neka darovita, da to treba utvrditi, na osnovu čega bi se kasnije ta deca mogla izdvojiti i podvrgnuti posebnom vaspitno-obrazovnom tretmanu. Sa druge strane, imamo stav da je svaki pojedinac talentovan za određenu oblast, te da vaspitno-obrazovni rad treba da bude tako planiran i organizovan da dozvoli svoj deci među njima i darovitoj, da maksimalno ispolje svoje potencijale. Od škole se očekuje da odnos prema darovitim učenicima ne svede na rešavanje pojedinačnih slučajeva, već da razvije sistem mera kojima će regulisati status kategorije darovitih učenika, obezbeđujući zadovoljavanje njihovih specifičnih obrazovnih potreba (Maksić, 1998). Međutim u školama se sve više upućuju prigovori da se više podržava i razvija prosečnost u mišljenju, umesto da se neguje i razvija originalnost i različitost. Iz tih razloga brigu za darovite preuzimaju i udruženja čiji je cilj ohrabrivanje i davanje konkretne podrške teorijskom i istraživačkom radu u toj oblasti. U SAD je 1954. osnovano takvo društvo sa nazivom „*The National Association for Gifted Children*“ (Nacionalna asocijacija za darovitu decu). Slična društva kasnije se formiraju i u drugim državama, što na kraju dovodi do

formiranja „*The World Council for Gifted and Talented Children*“ 1975. godine (Svetskog saveta za nadarenu i talentovanu decu). Prema svom statutu ovo telo ima sledeće ciljeve i zadatke (Stojaković, 2000):

- usmeravanje svetske pažnje na darovitu i kreativnu decu i na njihove dragocene potencijale, što bi služilo razvoju čovečanstva;
- iniciranje, vođenje i podržavanje istraživanja o suštini darovitosti i kreativnosti, podsticanje razvoja darovite dece, kao i objavljivanje dobijenih rezultata u toj oblasti;
- okupljanje ljudi iz celog sveta zainteresovanih za darovitost i kreativnost radi razmene ideja i iskustava;
- pridobijanje nadležnih da u redovnim obrazovnim programima obraćaju pažnju kategoriji darovite i kreativne dece;
- pribavljanje materijalnih sredstava za kontinuirano praćenje i unapređivanje metoda, oblika i sredstava rada sa darovitom i talentovanom decom.

Savet organizuje svake druge godine tematske svetske konferencije o darovitima.

Tokom održavanja simpozijuma na temu: „*Nadarena deca Evrope*“, na Univerzitetu u Utrehtu 1987. godine osnovan je i „*The European Council for high Ability*“ (ECHA). Njegov program rada podržava i zalaže se za sve ono za šta se zalaže i Svetsko veće za nadarenu decu i omladinu. Njegova uloga je i da povezuje aktivnosti nacionalnih udruženja za darovite u Evropi.

Danas se u svetu vrše mnogobrojna istraživanja u oblasti darovitosti, najčešći naslovi tih istraživanja su (Stojaković, 2000):

- nadarenost: paradigme i rešenja za istraživanja;
- struktura kognitivnih sposobnosti kod intelektualno darovite omladine;
- dileme u identifikaciji darovitosti i kreativnosti;
- socijalni i emotivni aspekti vrhunskih sposobnosti i kreativnosti;
- preporuke u prepoznavanju i razvijanju darovitosti i kreativnosti;
- razvijanje darovitosti i kreativnosti u ranom detinjstvu.

Ovde treba istaći i neke naučne skupove o darovitima koji su održani kod nas na kojima su razmatrani različiti problemi vezani za darovite, što ukazuje na to da i u našoj sredini postoji

zainteresovanost naučne i stručne javnosti za darovitost uopšte i podržavanje darovitih u obrazovnom procesu:

- okrugli sto na temu „*Identifikacija i tretman darovitih*“ - Institut za pedagoška istraživanja Beograd (1979), (Stojaković, 2000, str. 24)
- okrugli stolovi održani u Vršcu¹: „*Darovitost na predškolskom i mlađem školskom uzrastu*“ (1995), „*Darovitost i kreativnost na predškolskom i mlađem osnovnoškolskom uzrastu*“ (1996), „*Podsticanje darovitosti*“ (1997), „*Društvena podrška darovitosti*“ (1998), „*Rana identifikacija darovitosti*“ (1999), „*Mesto darovitih u kurikularnoj reformi*“ (2003), „*Darovitost, interakcija i individualizacija u nastavi*“ (2006), „*Daroviti i društvena elita*“ (2009), „*Daroviti i moralnost*“ (2011), „*Metodološki problemi istraživanja darovitosti*“ (2012).

U proteklom vremenu, neke vrste darovitosti (intelektualna i akademska) su više cenjene i podsticane u određenom socio-kulturnom kontekstu, međutim danas se o darovitosti ne govori samo u smislu intelektualne darovitosti, već se pojam darovitosti uveliko proširuje. Tome je značajno doprinela Gardnerova teorija o višestrukim inteligencijama, prema kojoj se darovitost može manifestovati u više različitih oblasti (Gardner, 1993 prema Sturza-Milić, 2008). U fizičkom vaspitanju i sportskoj praksi, dolazi do nedoumica i nerazumevanja odnosa između motoričke darovitosti i talenta, tako da mnogi autori često izučavajući isti problem koriste različite termine (darovitost, obdarenost, talenat ili visoke sposobnosti) što stvara dodatne teškoće u već komplikovanom fenomenu. O odnosu darovitosti i talenta ima više shvatanja. Prema Ganjeu darovitost ukazuje na potencijalne sposobnosti, a telentovanost na iskazane. Renzuli izjednačava pojam darovitosti i talenta, dok prema Tejloru talenat postaje podkategorija darovitosti. U novijoj literaturi sve češće se koristi termin „darovitost i talenat“ zbog nade da tako neće biti grešaka u njihovom razumevanju (Ganje, 2004; Rensulli, 2006 & Tejlor, 1978 prema Sturza-Milić, 2008).

Mnogi strani istraživači (Bompa, 1985; Krasilshchikov, 2011; Malina, 1997; Woltencroft, 2002), kada je reč o oblasti sporta i fizičkog vaspitanja, koriste pretežno pojam talenat, dok u obrazovnom kontekstu upotreba termina „*darovitost*“ je više vezana za akademske ekspresije

¹ Podaci o navedenim okruglim stolovima o darovitosti održanim u Vršcu mogu se videti na <http://www.uskolavrsac.in.rs/>

darovitosti (Sturza-Milić, 2008). Kukolj pod motoričkom obdarenošću podrazumeva visok nivo razvijenosti motoričkih, funkcionalnih i psiholoških osobina iz kojih objektivno mogu nastati veće ili manje mogućnosti za postizanje uspeha u nekoj aktivnosti. Pod obdarenošću podrazumeva kvalitet razvijenosti osobina, a pod pojmom talenat visok nivo obdarenosti za određenu aktivnost (Kukolj, 2006).

Rad sa darovitim učenicima u školi podrazumeva definisanje ove kategorije učenika, njihovo identifikovanje na osnovu određenih indikatora i podržavanje razvoja njihove darovitosti. Procena nastavnika i mišljenje roditelja uglavnom igraju glavnu ulogu kod donošenja odluka o tome da li se neki učenik smatra potencijalno darovitim i da li treba biti testiran. Takođe kao procenjivači mogu se priključiti drugovi darovite dece i sami daroviti. Što ima više indikatora darovitosti, veće su šanse da su izdvojeni učenici daroviti (Maksić, 1998).

Osnovna tema, odnosno, predmet ovog rada je, upravo, proces identifikovanja darovitih učenika i to posmatrano u nastavi fizičkog vaspitanja i sportu, kao i uloga nastavnika fizičkog vaspitanja u tom procesu. Cilj rada je da se na osnovu analize raspoložive literature, prikaže tok i način identifikovanja darovitih učenika u fizičkom vaspitanju i sportu, kao i uloga nastavnika fizičkog vaspitanja u tom procesu. Korišćena je literatura u kojoj se fenomenu darovitosti i problemu identifikovanja darovitih pristupa teorijski, kao i ona u kojoj su prikazani rezultati empirijskih istraživanja relevantni za osnovnu temu ovog rada.

2. DAROVITOST

U srpskom jeziku atribut darovit se odnosi na onoga “koji ima naročitih sposobnosti za nešto”, ko je “talentovan”. Slična određenja se mogu videti i u ostalim jezicima (engleski i nemački) gde atribut darovit označava “urođenu sposobnost za određena postignuća”. Nekada je darovitost prepoznavana kao potencijalni izvor lične i društvene dobrobiti, kao nešto dragoceno što bi trebalo blagovremeno otkrivati i negovati. Međutim, tokom istorije smatrana je i neobičnim fenomenom koji je pobuđivao zavist, neki ljudi su se čak plašili darovite dece, jer su tako mala, a znaju mnogo toga (Altras, 2006).

„Daroviti učenici su oni koji se ističu svojim visokim stepenom opšteg intelektualnog razvoja ili izrazitim razvojem samo određenih sposobnosti koje ih, u odnosu na ostale đake, čine znatno naprednijima. U prvom slučaju radi se o učenicima koji dostižu visoke natprosečne rezultate učenja u gotovo svim školskim predmetima, dok se u drugom slučaju misli na one učenike koji svoju darovitost iskazuju u samo nekim edukacijskim područjima (talenti)“ (Grgin, 2004, str. 235).

Zbog visokog stepena intelektualnog razvoja daroviti učenici pokazuju veliku sposobnost prilagođavanja svog ponašanja u novim, tj. problemskim situacijama. Neki od njih odlikuju se sposobnošću divergentnog mišljenja, što ih čini originalnim i kreativnim. Različiti autori su predlagali nejednake podele područja darovitosti, a Koren (Koren, 1990) smatra da je najprihvatljivija ona podela koju darovitost deli u šest područja sposobnosti:

1. opšte intelektualne sposobnosti;
2. posebne školske sposobnosti;
3. stvaralačke (produktivne) sposobnosti;
4. sposobnosti rukovođenja i vođenja;
5. umetničke sposobnosti i
6. psihomotoričke sposobnosti.

2.1. Opšte intelektualne sposobnosti

Ova darovitost izražena je visokim koeficijentom inteligencije ili nekom drugom merom nivoa intelektualne razvijenosti koja učenika raspoređuje u 1,5 do 2,5 procenata intelektualno najспособnijih u datoj populaciji. Za ovo područje navode se sledeće osobine (Grgin, 2004):

- bogastvo rečnika;
- velika baza informacija iz različitih područja spoznavanja;
- brzo i lako apstraktno rasuđivanje;
- težnja za istraživanjem;
- oduševljenje novim idejama;
- vešto i tačno zapažanje;
- sklonost postavljanju hipoteza i
- brzo učenje.

2.2. Posebene školske sposobnosti

Ova vrsta darovitosti ogleda se u visokom uspehu u određenom području za koje učenik pokazuje poseban interes. U školama to su: talentovani fizičari, istoričari, jezičari, većinom se odnosi na određene predmete u školi. Oni postižu odlične rezultate u datim testovima znanja. Njima se mogu pripisati sledeće osobine (Grgin, 2004):

- visoko razvijeno razumevanje;
- opšta informisanost u svojoj interesnoj delatnosti;
- brzo usvajanje osnovnih tehnika i veština u područjima kojima se intenzivno bave;
- sposobnost dobrog pamćenja i
- entuzijazam u bavljenju sadržajima koji bude njihovo interesovanje.

2.3. Stvaralačke (produktivne) sposobnosti

Kod ovakvih učenika prisutne su sposobnosti divergentnog mišljenja, fleksibilnosti i originalnosti. Stvaralaštvo se pokazuje u:

- u pronalaženju više rešenja za određeni problem;
- u maštovitosti;
- u dosetljivosti;
- u nezavisnosti mišljenja i
- u samouverenosti.

2.4. Sposobnost rukovođenja i vođenja

Ovde se darovitost odslikava u visokoj sposobnosti za rukovođenje grupom ili pojedincima. Ova odlika se pokazuje u sledećem (Grgin, 2004):

- visoko očekivanje od sebe i drugih;
- prilagodljivost novim situacijama;
- izrazita samosvesnost;
- prihvaćenost od drugih;
- izrazite sposobnosti organizacije i
- posedovanje lične odgovornosti.

2.5. Umetničke sposobnosti

Ovde se darovitost pokazuje u posebnom talentu za glumu, muziku, ples i drugim oblicima umetničkog izražavanja. Ova sposobnost se ispoljava kroz:

- razvijenu maštu;
- preciznost opažanja;
- dobra motorička koordinacija i

- želja za stvaranjem originalnih proizvoda.

2.6. Psihomotoričke sposobnosti

Ova kategorija sposobnosti najčešće je uklopljena u opšti telesni razvoj ili izdvojena kao talentovanost za određene sportske grane. Prema Neškoviću (2005) psihomotoričke sposobnosti se odnose na sposobnost kontrole sopstvenih pokreta. Glavne komponente predstavljaju:

- dobra koordinacija;
- spretnost u raznim atletskim disciplinama;
- istaknutost u motoričkim veštinama;
- preciznost pokreta;
- dobre manipulativne veštine itd.

U zavisnosti od pojedine sportske grane mogu se naći različite kombinacije ovih komponenti.

3. DEVET MITOVA O DAROVITOSTI PREMA ELEN VINER

Talentovana, darovita, kreativna, genijalna – deca sa takvim obeležjima uvek su intrigirala, izazivala očaranost i strahopoštovanje, jednako kao zavist i zastrašenost. Ljudi su bili u strahu da su darovita deca opsednuta, jer premlada znaju i razumeju mnogo stvari (Winner, 1996). Upoređivali su takvu decu sa retardiranom decom i smatrali ih čudacima, ekscentricima i nakazama. Neke škole su često odbijale da menjaju nastavni plan radi takvih „ekstremnih slučajeva“ zahtevajući da se oni prilagode postojećim školskim programima. Mitovi i zabune mogu se javiti u bilo kom području proučavanja, tako da darovitost nije izuzetak. Elen Viner (Winner, 1996) je navela devet pretpostavki o darovitosti, koje su ukorenjene u ljudskim razmišljanjima, za koje veruje da su neispravne.

3.1. Mit 1: Globalna darovitost

Izraz darovit koristi se uglavnom za akademski darovitu decu (daroviti u jeziku usmenom i pismenom kao i u matematici). Psiholozi i edukatori akademsku darovitost mere IQ testom koji daje opšti rezultat. Na osnovu tog rezultata deca se primaju u posebne školske programe za darovitu decu i pristupaju proučavanjima za darovite. Uglavnom se pretpostavlja da darovita deca imaju opštu intelektualnu moć zbog koje su darovita na širem području. Elen Viner (Winner, 1996) to naziva mitom o opštoj darovitosti. Deca mogu u jednom akademskom području biti darovita, a u drugom imati teškoće pri učenju, što je nagoveštaj da imaju predispozicije za određeno područje.

3.2. Mit 2: Talentovani ali ne i daroviti

Decu koja su se ranije razvila u skolastičkim sposobnostima čija se procena vrši IQ testom nazivaju darovitom, dok decu koja pokazuju izuzetne sposobnosti u nekim oblicima umetnosti poput muzike, plesa, likovne umetnosti ili u nekim područjima sporta (klizanje, tenis, ronjenje)

nazivaju talentovanom. Dva različita načina označavanja sugerišu da postoje dve različite vrste dece, ali za takvu podelu ne postoji nikakvo opravdanje.

3.3. Mit 3: Izuzetan IQ

Iako decu sa izuzetnim sportskim ili umetničkim sposobnostima zovemo talentovanom, a ne darovitom, pretpostavlja se kako ta deca ne bi postizala takve rezultate da nemaju visoki koeficijent inteligencije. Jako je malo dokaza da je za darovitost u neakademske područjima kao što je umetnost ili muzika, potreban izuzetan IQ (Winner, 1996).

3.4. Mitovi 4 i 5: Biologija naspram okoline

U narodu se veruje da je darovitost jednostavno urođena. Takav narodni mit zanemaruje uticaj koji okolina ostvaruje na razvijanje talenta.

3.5. Mit 6: Preduzimljivi roditelji

Postoji verovanje da su darovita deca „proizvod“ preduzimljivih roditelja čiji je cilj zvezdani uspeh njihove dece. Roditelji se upozoravaju da dopuste deci da imaju „normalno detinjstvo“ i da ih ne forsiraju, jer deci se to neće dopasti i proizvest će kontra efekat. Međutim uključivanje roditelja u podsticanje za razvoj talenta ne škodi, nego je potrebno (Winner, 2000).

3.6. Mit 7: „Pucaju“ od psihološkog zdravlja

Smatrano je da su darovita deca popularnija i sretnija od prosečne dece, te da se bolje prilagođavaju. Međutim, darovitu decu često ismijavaju, vršnjaci ih zadirkuju da su čudaci i mnogi od njih se „upecaju“ na te prozivke da su čudaci sa čudnim interesovanjima, koji nemaju

ništa zajedničko sa interesovanjima svojih drugara. Vizija darovitog deteta koje se dobro uklapa vredi samo za umereno darovito dete, dok su ekstremni slučajevi često nesretni osim ako pronađu nekog sličnog sebi.

3.7. Mit 8: Sva su deca darovita

Mnogi nastavnici, profesori i direktori škola tvrde da su sva deca darovita. To može da znači da za svako dete postoji pojedino područje u kome se ističe ili da sva deca imaju jednak potencijal za učenje. Roditelji darovitih ne podržavaju takve stavove smatrajući da „takva“ ravnopravnost diskriminiše njihovu decu, te u njima proizvodi dosadu i stres.

3.8. Mit 9: Darovita deca postaju istaknuti ljudi

Obično se na darovitu decu gleda kao na buduće kreativne i istaknute odrasle osobe. Međutim, činjenica je da mnoga darovita deca čak i ona najdarovitija „izgore“, neka druga deca promene područje interesovanja. Samo mali broj darovite dece odraste u istaknute i kreativne ljude. Detalja i činioca koji određuju smer života je mnogo i oni se isprepliću. Važniju ulogu od nivoa sposobnosti igraju, motivacija, roditeljsko okruženje, povoljne prilike i slučajnosti (Winner, 1996).

4. TEORIJSKI PRISTUPI DAROVITOSTI U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU

Veliki broj teorija i definicija govori da se darovitost može odrediti na mnogo načina i da ima puno bitnih karakteristika, te da nam još uvek nisu dovoljno poznati odnosi među njima, koje su karakteristike više, a koje manje važne. Jedan broj autora smatra darovitost jedinstvenim fenomenom, tvrdeći da postoje određena zajednička svojstva darovitih pojedinaca bez obzira na oblast u kojoj su daroviti: intelektualnoj, akademskoj, kreativnoj, umetničkoj, socijalnoj ili psihomotornoj naglašavajući razlike među njima i značaj za suštinu darovitog postignuća u toj oblasti. Darovitost se uvek ispoljava kroz konkretne oblasti ljudske delatnosti kao što su nauka, umetnost ili sport. Postoje individualne razlike između darovitih pojedinaca u količini dara koji poseduju i nema pravila o broju oblasti u kojima jedna osoba može biti izuzetna (Maksić, 1998).

Kada se govori o teorijskim koncepcijama darovitosti, treba imati u vidu da se one razlikuju u pogledu toga koliko široko definišu darovitost i da se po tom kriterijumu mogu razvrstati u tri grupe. U jednu grupu spadale bi uske koncepcije u kojima se darovitost odnosi na razne vrste izuzetnih sposobnosti (kod Ganjea ili Robinsonove). Drugu grupu predstavljaju teorije koje tvrde da osim natprosečnih sposobnosti darovitost čine i određene osobine ličnosti (Renzuli, 2006). Jednom od najpoznatijih savremenih teorija darovitosti smatra se Renzulijeva koncepcija 3 prstena koja darovitost posmatra kao interakciju 3 grupe osobina: natprosečna sposobnost, posvećenost zadatku i kreativnost (Renzuli, 2005). Treća grupa se sastoji iz sistemskih teorija Tanenbauma i Čiksentmihajlia (Altaras, 2006), koje govore da se darovitost mora odrediti u kontekstu interakcije visokih sposobnosti, crta ličnosti i sredinskih faktora. Najadekvatniji okvir za razmatranje fenomena darovitosti u sportu, imajući u vidu strukturu i dinamiku domena, kao najbolje polazište čini se Ganjeova teorija. Ova teorija specifikuje faktore transformacije izuzetnih senzomotornih sposobnosti u sportski talenat (Petrović, Lazarević & Damnjanović, 2012).

4.1. Ganjeova teorija o darovitim postignućima

Tokom razvoja bilo kojeg talenta, pa i motoričkog, moguće ga je normativno ocenjivati (provere nastavnika, testovi, takmičenja). Za Ganjea su neka stručna polja, a među njima fizičko vaspitanje i sport, direktnije vezana sa specifičnim oblastima sposobnosti. Tako se sportska uspešnost najviše oslanja na motoričke sposobnosti. Pošto je talenat razvojna konstrukcija, kada deca krenu da uče novi set umeća, postaje moguće da se njihove performanse procene normativno, upoređujući ih sa drugima koji su učili približno isto vremena (Sturza-Milić, 2008).

Za Ganjea darovitost predstavlja izrazitu natprosečnu kompetentnost u jednoj ili više oblasti sposobnosti (intelektualnoj, kreativnoj, socioemotivnoj i senzomotornoj), a izrazita natprosečnost u jednom ili više područja ljudskih aktivnosti je talenat. Glavna pretpostavka prvobitne verzije ove teorije bila je da se domeni sposobnosti razlikuju od područja aktivnosti, ali se svako područje talenta podudara sa karakterističnim profilom sposobnosti kojim se može objasniti izuzetno postignuće pojedinca.

Ganje smatra da je kreativnost samo jedno od područja ljudskih sposobnosti koje može, ali i ne mora da učestvuje u svakoj oblasti darovitosti (Gagne, 1985, prema Maksić, 1998). Pod terminom darovitosti podrazumevao je posedovanje i korišćenje neuvežbanih i spontano izraženih prirodnih sposobnosti (potencijala, dara) u najmanje jednoj oblasti, u stepenu koji omogućava detetu da se u poređenju sa vršnjacima nađe u 15% najuspešnijih. Talentovanost se odnosila na darovitost u užem području. U 15% najboljih razlikovao je tri podgrupe: niži, srednji i najviši nivo uspeha. Niži nivo je označio kao „umereno talentovan“, ovaj nivo je obuhvatao 2-3% najtalentovanijih osoba. Srednji nivo su predstavljale „visoko talentovane“ osobe (jedna do dve osobe na hiljadu ljudi), a najviši nivo „ekstremno talentovano“ je samo dvadeset do trideset osoba od milion ljudi.

U svom, kako ga sam naziva, diferenciranom modelu darovitosti i talenta – DMDT model (slika 1), ističe da se polje darovitog obrazovanja definiše oko dva ključna koncepta: darovitost i talenat. Ganje ovim modelom nastoji da opiše srž procesa razvoja potencijalne darovitosti do manifestovanog talenta.

DMDT model predlaže sledeće oblasti za prirodne sklonosti (Gagne 1994, prema Gojkov, 2008):

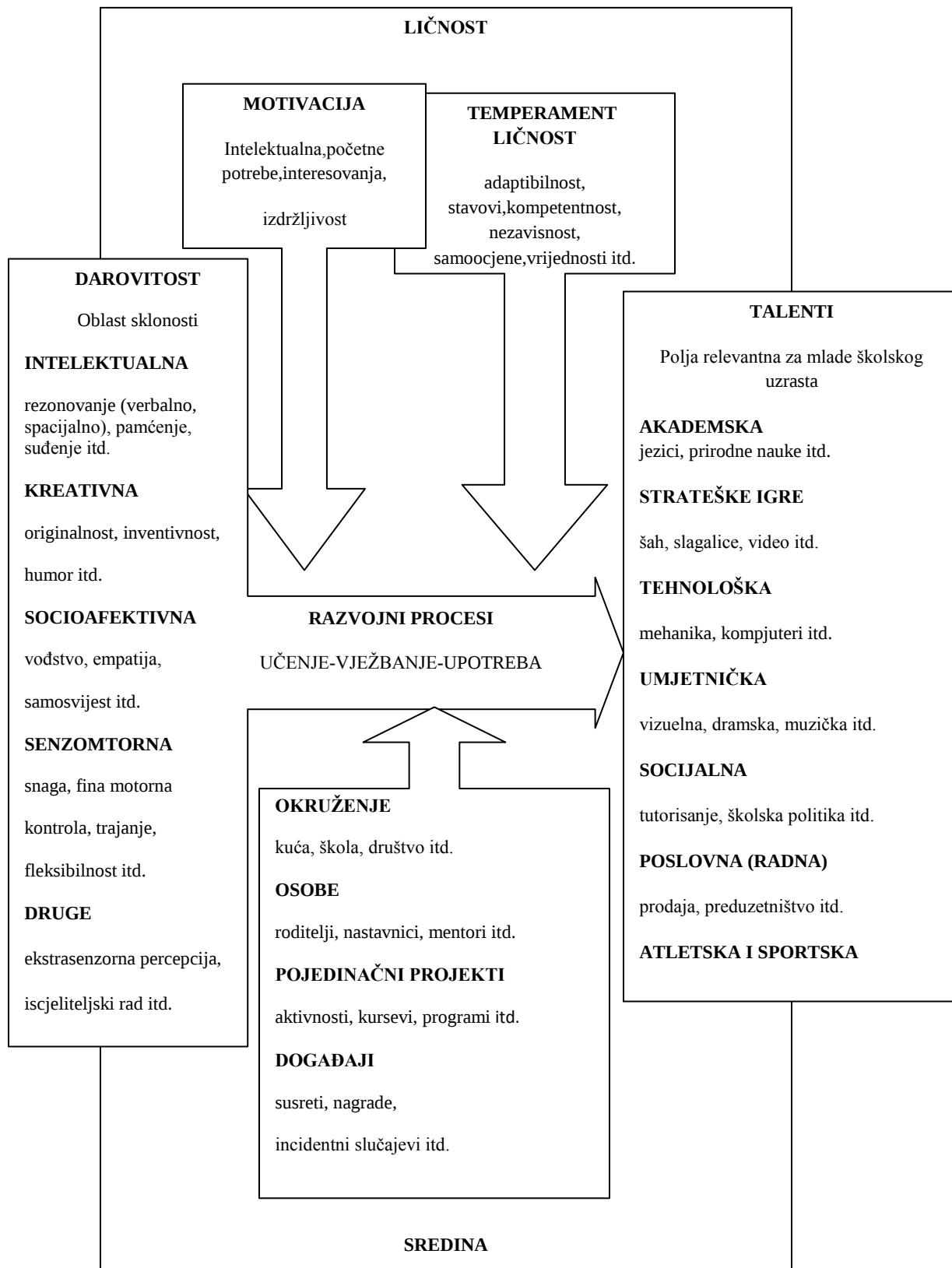
- intelektualne;
- kreativne;
- socioafektivne;
- senzomotorne i
- ostale (npr. ekstrasenzorna percepcija, isceliteljski dar).

Svaka od njih se deli na podkategorije, jer u svakoj oblasti postoje mnogi konkretni modeli klasifikovanja.

Prema Ganjeu stepen izraženosti prirodnih sposobnosti utiče na oznaku darovitosti i mogu se opaziti na svakom zadatku sa kojim se dete suočava tokom školovanja. Intelektualne sposobnosti su potrebne da se nauči čitanje, pisanje, govori strani jezik. Kreativne sposobnosti omogućavaju da se napravi originalan rad u umetnosti i nauci. Fizičke sposobnosti su uključene u muziku, sport i tehničko obrazovanje, dok socijalne sposobnosti deca koriste u svakodnevnoj komunikaciji. Visoke sposobnosti ili darovitost mogu se lakše uočiti kod dece mlađeg uzrasta, jer je uticaj okoline i učenja ovde još uvek ograničen. Kod starije dece i odraslih darovitost se manifestuje kroz brzinu i lakoću kojom pojedinci stiču nove veštine u bilo kom polju ljudske aktivnosti. Što je lakši i brži proces učenja, veće su prirodne sposobnosti.

Ganje tvrdi da talenat progresivno dolazi na videlo iz transformacije visokih sposobnosti u dobro izvežbane veštine karakteristične za neko posebno polje ljudske aktivnosti ili postignuća. Tokom razvojne faze (slika 1) bilo kog talenta (akadenskog, umetničkog, tehnološkog, atletskog ...) pružaju se mnoge prilike za njihovo normativno ocenjivanje (kontrolni zadaci, testovi, takmičenja i dr.).

Slika 1: GDMD (Gagne, 1994a, prema: Maksić, 1998, str. 29).

Data prirodna sposobnost može sama da se izrazi na mnogo načina koji zavise od polja aktivnosti. Manuelna veština može da se modelira u posebna umeća slikara, inteligencija može da se modelira u analizu igre jednog šahiste ili strateškog planiranja nekog sportiste, sportska umeća se grade na osnovnu motornih sposobnosti.

Prirodne sposobnosti ili darovi mogu se opisati kao sirov materijal koji predstavlja sastavni deo talenta. Ako je neko darovit to ne znači obavezno da će postati talentovan. Talenat je razvojna konstrukcija (Gagne 1994, prema Gojkov, 2008). Ganje kao značajno zapažanje ističe da nivo veštine može da se proceni kako učenje napreduje. Tokom prvih godina školovanja pojedinci mogu da uđu u prvih deset procenata po uspešnosti u njihovoj grupi i zbog toga budu označeni kao akademski talentovani, pa zatim iz nekog razloga njihov napredak može da stagnira i da čak budu izbrisani iz grupe talentovanih. Isto je moguće i suprotno da se desi. Jedan od ključnih zadataka škole jeste da transformiše početne potencijale učenika u prave talente (Maksić, 1998).

Razvojni procesi predstavljaju sledeći elemenat modela, a sastoje se iz sledećeg: učenje, uvežbavanje i korišćenje. Talenat se razvija kada se dete uključi u sistematsko učenje, kada se određena aktivnost uvežbava i kada se koristi u praksi. Sva tri procesa su važna i nijedan od njih ne sme se izostaviti. Na razvojne procese utiču dve grupe faktora koje Ganje naziva katalizatorima.

Među katalizatorima iz ličnosti veliku ulogu igra motivacija koja započinje proces razvoja talenta i pomaže pretvaranje dara u određeni talenat. Početne sposobnosti pretvaraju se u odedeni talenat zavisno od toga koliko je pojedinac motivisan da vežba i uči. Temperament je takođe jedna od karakteristika ličnosti koja značajno doprinosi razvoju talenta, bilo da ga stimuliše ili usporava, a nekada i potpuno blokira.

Katalizator okruženje vrši svoj pozitivni ili negativni uticaj na više raznih načina: preko sredine (makroskopski – geografske, demografske, sociološke kategorije i mikroskopski – sredina deluje preko porodice, ličnost roditelja, pomoć rođaka, materijalni uslovi i dr.). Svi susreti i situacije u kojima dete dobija nagradu ili doživi neki nesrećni slučaj (smrt bližnjih) mogu da imaju veliki uticaj na razvoj njegovih potencijala.

Prema Ganjeu (Gagne, 1985, prema Maksić, 1998), kreativnost postoji kao vrsta darovitosti, ona predstavlja potencijal i ispoljava se u raznim oblastima kao značajan aspekt ponuđenog proizvoda ili postignuća. Ganje je prikupio veliki broj opisa koje je nazvao prototipovima darovitih učenika i isprobavao ih je u više istraživanja. Opisi pružaju korisne informacije, jer su potvrđeni kao školska realnost (slika 2). Šira verzija je imala četrdeset prototipova, a opisi su sadržavali intelektualne, socio-afektivne, kreativne i fizičke stavove i akademske, tehničke, umetničke i interpersonalne talente. Prema najnovijim ispitivanjima (Gagne, 1985, prema Maksić, 1998), listu od dvanaest najčešćih tipova darovitih učenika u učionici čine: enciklopedista, “munja”, poverljiv tip, diplomata, gimnastičar, tip sa brzim refleksima, gramatičar, geograf, komičar, instrumentalista, sudija i koordinator. U školi se radi sa učenicima koji izgledaju kako ih je opisao Ganje, međutim od opisa do konkretnih učenika sa kojim nastavnici rade u odeljenju, potrebno je još dosta podataka o njihovim mogućnostima da bi se podržali njihovi talenti.

Slika 2: Prototipovi talentovanih učenika (Gagne, 1994b, prema: Maksić, 1998, str. 32).

<i>Intelektualni stavovi</i>
<i>Enciklopedista</i> – zna puno o svim stvarima, ne samo o školskim predmetima. „<i>Munja</i>“ – brzo razume objašnjenja i često nalazi odgovore pre drugih. <i>Strateg</i> – jako dobar u igrama rezonovanja kao što su šah, Riziko, Monopol.
<i>Kreativni stavovi</i>
<i>Fluantan</i> – sa sjajnim idejama, maštovit, ima puno ideja, projekata i predloga za aktivnosti u odjeljenju i školi. <i>Originalan</i> – domišljat, ima nova i drugačija mišljenja i daje prijedloge o kojima drugi ne misle.
<i>Socio-afektivni stavovi</i>
<i>Diplomata</i> – zna da se prijatelji i lako govori sa svakim, čak decom i odraslima koje ne poznaje. <i>Osoba od poverjenja</i> – poverljiv, zna da sluša, ne odaje tajne koje mu se povere, zna da uteši drugu decu i da popravi njihovo raspoloženje. <i>Anđeo čuvar</i> – zna šta je pravo i krivo, dobro i loše. Daje dobre savete čime pomaže da onaj koga savetuje čini ono što treba. <i>Optimista koji podstiče</i> – zna da ohrabri druge da daju sve od sebe i da ne odustaju kada stvari krenu loše.
<i>Fizički stavovi</i>
„<i>Zec</i>“ – uvek je brži od drugih u fizičkim aktivnostima (trčanje, plivanje, vožnja bicikla). <i>Neumoran</i> – može da vežba dugo i da ne ostane bez daha ili iscrpljen. <i>Herkul</i> – ima vrlo jake ruke ili noge i može da podigne vrlo teške predmete. <i>Gimnastičar</i> – jako dobar u fizičkim vežbama koje zahtevaju ritam, ravnotežu, fleksibilnost i koordinaciju. <i>Osoba brzih refleksa</i> – vešt sa rukama, jako dobar u igrama koje zahtevaju brze reflekse (video igre, ping pong).
<i>Akademski talenti</i>
<i>Gramatičar</i> – zna gramatička pravila dobro i piše bez greške. <i>Osoba sa bogatim rečnikom</i> – ima širok fond reči, koristi tačno neobične i teške reči. <i>Lingvista</i> – brzo i lako ovladava stranim jezicima. <i>Geograf</i> – zna puno o različitim krajevima sveta i načinu života u pojedinim zemljama. <i>Naučnik</i> – zna puno iz različitih nauka (o biljkama, životinjama, hemikalijama ili planetama). „<i>Računar</i>“ – vrlo brz sa brojevima i može lako da rešava matematičke probleme.
<i>Tehnički talenti</i>
<i>Mehaničar</i> – jako dobar u rukovanju televizorom, videom i gramofonom. Čak može da popravlja jednostavne mašine. <i>Programer</i> – jako dobar sa kompjuterom. Može da nauči nove programe i nije mu potrebna pomoć kada program ne radi. <i>Pronalazač</i> – jako dobar u otkrivanju originalnih mašina i oblikovanju i pravljenju takvih stvari.
<i>Umetnički talenti</i>
<i>Pisac</i> – piše priče, kratke komade koji su vrlo maštoviti i originalni. <i>Primenjeni umetnik</i> – može da napravi sve vrste lepih i originalnih stvari svojim rukama (skulpture, maske, nakit, pletivo, grnčariju). <i>Likovni umetnik</i> – može da nacrti sve: predmete, životinje i ljude. Jedni preferiraju slikanje, drugi crtanje. <i>Komičar</i> – nasmije svakog svojim vicevima, imitacijama i improvizacijama. <i>Glumac</i> – izabrao bih ga za glavnu ulogu u filmu ili predstavi. <i>Igrač</i> – dobro prati muzički ritam; ima lake i gipke pokrete. <i>Instrumentalista</i> – dobro svira muzički instrument. <i>Pevač</i> – ima lep glas i dobro peva.
<i>Interpersonalni talenti</i>
<i>Animator</i> – oživljava društvo i zabavu, uvek ima da predloži igre i grupne aktivnosti koje će zabavu učiniti lepom tako da svako učestvuje. <i>Sudija</i> – dobar u rešavanju sporova između učenika, zna da pomogne kako da naprave kompromis, da se dogovore i slože. <i>Nastavnik</i> – zna kako da nađe prave reči i primere da objasni stvari koje nisu bile shvaćene na času. <i>Spiker</i> – dobro se izražava i može da govori o nekoj stvari pred odeljenjem i drugim ljudima bez čitanja teksta.

<i>Vođa</i> – usmerava dobro druge i zna da navede ljude da ga slušaju i urade ono što se od njih traži. <i>Portparol</i> – uspešno brani stanovište odeljenja kada traže dozvolu da učine nešto, da menjaju pravila ili nastavnikovu odluku. <i>Prodavac</i> – zna da nađe prave argumente da ubedi druge da su njegove ideje najbolje. <i>Koordinator</i> – radi na vrlo sređen način. Kada se radi na projektu, koordinator misli o svim detaljima, zna kako da raspodeli posao i sve probleme rešava u pravi čas. <i>Biznismen</i> – ima talenat za biznis, zna kako da smisli i organizuje aktivnost koja će doneti novac.
--

Nastavnik takođe mora znati da se u određenom trenutku mogu pronaći neki od opisanih talenata, ali isto tako mogu se pojaviti i neki drugi talenti (Maksić, 1998).

5. IDENTIFIKACIJA DAROVITIH UČENIKA

Posebna pažnja u radu sa darovitom decom poklanja se problemu njihove identifikacije. Svaki rad sa darovitim učenicima u školi podrazumeva definisanje ove kategorije učenika i njihov izbor na osnovu određenih pokazatelja. Najčešće pitanje koje se postavlja jeste kako izabrati učenike kod kojih će se procenjivati darovitost. Mišljenje nastavnika i roditelja uglavnom su presudni pri donošenju odluke o tome da li je učenik potencijalno darovit u nekoj oblasti da bi se podvrgao određenim testiranjima. Dobijeni rezultati na takvim testiranjima često se uzimaju kao jedan od pokazatelja stepena darovitosti (naravno uz mišljenje nastavnika i roditelja).

Pošto se potencijalno daroviti učenici uoče, oni se izlažu ispitivanjima, procenjivanjima i merenjima onih karakteristika koje ukazuju na daroviti potencijal ili ga dokazuju. Procenjivanje u ovoj fazi trebaju da izvode stručna lica iz oblasti u kojoj se traži darovitost. Ipak treba istaći da nema savršenih tehnika i postupaka za identifikaciju darovite dece, a kritički sud bi trebalo da bude deo svakog postupka identifikacije (Feberžer, 2002).

5.1. Identifikacija darovitih učenika u fizičkom vaspitanju i sportu (oblast motiričkih sposobnosti - metode i pristupi)

Proces prepoznavanja predhodi procesu identifikacije, jer prepoznati znači samo naznačiti darovitog pojedinca. Identifikovati darovitu osobu znači utvrditi vrstu i stepen njegove darovitosti (Koren, 1989).

Tehnika prepoznavanja potencijalno motirički darovitih učenika od strane profesora može se uspešno koristiti kao prvi korak u radu sa motirički darovitim učenicima u vaspitno – obrazovnoj praksi fizičkog vaspitanja, u redovnoj nastavi, vannastavnim i vančasovnim aktivnostima. U istraživanju Sturze – Milić (2009) utvrđeno je da su tehnike motiričkog testiranja i tehnika prepoznavanja od strane nastavnika međusobno saglasne. Preporučuje se primena obe tehnike radi pouzdanijeg otkrivanja potencijalno motirički darovitih učenika ili njihovo međusobno nadopunjavanje. Kada se želi uočiti darovitost potrebno je obratiti pažnju na

učenike koji pokazuju jako izraženu motivaciju i interesovanje, jer takva deca u odeljenju ili školi često zauzimaju istaknuta mesta i preuzimaju ulogu vođe, nosioca akcija jer veoma brzo i lako rešavaju postavljene probleme i zadatke.

Identifikacija motoričke darovitosti u fizičkom vaspitanju može se vršiti tehnikom motoričkog testiranja (primena baterija testova), može se govoriti o prepoznavanju motoričke darovitosti od strane profesora, trenera, roditelja (Sturza-Milić, 2009). Prepoznavanje darovitosti učenika koje vrši profesor može biti presudno na njihovom putu prema izvrsnosti. Tehnika prepoznavanja od strane profesora visoko se kotira u školskim uslovima u odnosu na ostale identifikacione tehnike, iako se zna da tu postoje neki nedostaci (prisustvo stereotipa prilikom prepoznavanja darovitih učenika, nedovoljno proverena efikasnost prepoznavanja i dr.). Kao procenjivači mogu se uključiti još i lokalni sportski klubovi, omladinski klubovi, skauti, psiholozi, drugovi darovite dece, kao i sami daroviti. Cilj je da se uključi što više faktora u sam proces identifikacije i da se dobijene informacije evidentiraju i pravilno iskoriste (Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003).

Većina talentovanih sportista svoj put ka sportskom uspehu započinje u školi, u okviru fizičkog vaspitanja. Kvalitetno fizičko obrazovanje se tretira kao preduslov za kasniju uspešnost u takmičarskom sportu. Što je bolje fizičko obrazovanje u školama, manja je potreba za selekcijom u sportu pre desete godine života. Početni korak u identifikaciji traži prikupljanje određenih parametara i evidentiranje rezultata putem motoričkih testova. Da bi se istakli daroviti učenici u fizičkom vaspitanju i posle u sportu potrebno je zadovoljiti sledeće principe (Fisher & Borms, 1990):

- deca trebaju da imaju pristup raznim programima fizičkih aktivnosti u mlađem uzrastu, jer je sa takvom dobrom osnovom lakši kasniji uspeh;
- proces identifikacije darovitosti treba da kreće iz inicijalne selekcije – treniranje za sport uopšte, dok na starijim uzrastima treba težiti ka specifičnom sportu;
- priroda identifikacije na mlađim uzrastima teži da bude „gruba“ i zasniva se na potrazi za opštom sposobnošću, dok će kasnije zavisiti od specifičnog sporta, tako da će na starijim uzrastima selekcija biti „finija“ i specifičnija;
- prilikom identifikacije, posmatrane sposobnosti se moraju tretirati kao razvojni proces koji je stalno pod kontrolom i sve podatke treba beležiti u dosije učenika.

Dobru praksu, kada je reč o ranom identifikovanju i razvoju motoričke darovitosti i sportskih talenata definišu sledeći parametri (Đorđić, 2004, prema Sturza – Milić, 2009):

- u mnogim državama definisani su ciljevi i strategija u promociji i podsticanju motoričke darovitosti i talenta;
- uspostavljen je sistem za podršku talenta i darovitosti (sastoji se iz povezanih institucija i organizacija iz privatne i javne delatnosti, različitih projekata i lokalne i šire inicijative);
- najznačajni faktori u ovom procesu koji međusobno usko sarađuju su škola, porodica i sportski klubovi.

Današnji programi identifikacije imaju za cilj da otkriju buduće sportiste koji se ne nalaze još u nekom sportu, tako da se identifikacija vezuje za školu kao sredinu u kojoj se nalazi veliki deo populacije mladih. Prednost takvih procedura su sledeće (Bompa, 1985):

- smanjuju vremenski period potreban za postizanje vrhunskih rezultata, selekcijom onih koji su nadareni u sportu;
- smanjuje se napor trenera i edukatora;
- povećana je efikasnost jer se u proces rada uključuju talentovani učenici;
- povećava se samopouzdanje učenika i dr.

Rad sa motorički darovitim učenicima tretira se kao važna komponenta politike i sistema obrazovanja u mnogim zemljama. Tako da analiziranje obrazovnih i sportskih sistema drugih zemalja može dati pozitivne primere i doneti promene u kvalitetu i načinu povezivanja sistema fizičkog obrazovanja i sporta. Takođe za cilj može da ima upoređivanje procesa identifikacije darovitosti. Zemlje koje su već duži niz godina usmerene na promociju i razvoj darovitosti imaju pozitivna iskustva, jer identifikaciju sprovode u saradnji sa školama, nastavnicima i roditeljima. Zbog tako dobre povezanosti imaju velike rezultate i uspehe u vaspitno obrazovnom radu, takođe i u sportu. Identifikacija darovitosti im se uglavnom oslanja na merenje bazičnih motoričkih sposobnosti u školama u okviru fizičkog vaspitanja. Zahvaljujući dobroj strategiji i ulaganju velikih sredstava duži niz godina, mnoge zemlje imaju poboljšane rezultate u fizičkom vaspitanju i sportu.

Tehnika motoričkog testiranja sastoji se iz merenja motoričkih sposobnosti učenika. Merenje motoričkih sposobnosti se vrši periodično u određenim fazama procesa telesnog vežbanja (u

školama kod nas najmanje dva puta godišnje). Ovakva merenja zahtevaju ozbiljan pristup učenika, pa je potrebna velika ozbiljnost i napor profesora u pravcu motivisanja učenika, za ovaj vid provera u fizičkom vaspitanju. Da bi testiranje bilo uspešno izvedeno, potrebno je da organizacija merenja bude sprovedena što racionalnije.

Testiranje motoričkih sposobnosti se vrši primenom skupa posebno odabranih kretanja (vežbi), koje se zovu baterije testova. “Test fizičke sposobnosti je motorički zadatak sa strogo preciziranim načinom izvođenja jednakim za sve ispitanike, koji se meri na precizno utvrđen način i čiji je rezultat logički pretočen u odgovarajuću ocenu.” (Višnjić, Jovanović i Miletić 2004, str. 548).

Procenjivanja koja se izvode kod ispitivanja darovitosti i kod otkrivanja darovitosti treba da imaju za rezultat procene koje se daju u obliku izveštaja, ocena, predloga i rangova. Identifikacija teče tako što se procenjivači dogovore na koje elemente će obratiti pažnju prilikom davanja svog suda. Dobijeni rezultati se obrađuju i klasifikuju, dobija se određeni rezultat po kome se vrši rangiranje. Za učenika se može reći da je darovit ukoliko se nađe među 15% dece koja prednjače u motoričkim sposobnostima u odnosu na ostalu decu istog uzrasta (Sturza – Milić, 2008). Međutim, rezultati sa testova nisu dovoljni da se darovitost potvrdi, nema razloga da se više veruje rezultatima testiranja nego ostalim pokazateljima darovitosti (prepoznavanje motoričke darovitosti od strane nastavnika, trenera i putem takmičenja) (Maksić, 1998, Koren, 1989).

Smatra se da je najvažniji period motoričkog razvoja od sedme do dvanaeste godine, u ovom periodu deca su unutrašnje motivisana, spremna na učenje, intelektualno i motorički spremna da ispolje iz sebe ono najbolje u okviru fizičkog obrazovanja. Deci je takođe potrebno usmeravanje i vođstvo u atmosferi koja podstiče učenje. Motoričku darovitost treba posmatrati multivarijantno uključujući i ostale aspekte razvoja učenika, jer je verovatno da postoji značajan uticaj celog skupa komponenti na motoričku uspešnost (Sturza – Milić, 2008, 2009, Kukolj, 2006).

Prilikom procesa identifikacije, a kasnije i razvoja darovitosti, pažnja se mora posvetiti psihološkim karakteristikama za koje se smatra da imaju uticaj na njihov razvoj ka elitnom sportisti (Hodge, Pierce, Tazlor & Button, 2004). One uključuju:

- verovanje u sebe (samopouzdanje);

- posvećenost;
- radna etika;
- motivacija za trening;
- takmičarski duh;
- nezavisnost, samostalnost;
- lična odgovornost;
- disciplina i dr.

Za svakog učenika je potrebno voditi dosije koji će služiti kao pouzdan vodič za identifikaciju darovitih učenika, ali i kao metodički oslonac i proveren izvor informacija i instrukcija o prihvatanju ove kategorije učenika, programiranju posebno prilagođenog rada i primeni delotvornih sredstava i metoda sa tim učenicima. Pored toga u dosije se unose podaci o nastavi, sekcijama, dodatnom radu, uspehu na takmičenjima, interesovanjima učenika, rezultatima testova sposobnosti, rezultatima školskih i vanškolskih aktivnosti, podaci o zdravstvenom stanju, stanju u porodici i slično (Grandić & Letić, 2008).

Promene koje su se dešavale u proteklim decenijama u razvoju sportskih disciplina dovele su do toga da se višestruko menjao i pristup identifikaciji talenata u tim sportovima. Analizom tih pristupa mogu se uočiti razne karakteristike identifikacije talenta iz tih vremena, neke od njih se mogu iskoristiti, a neke odbaciti. Uz sve ostale važne faktore koji su učestvovali u načinu pristupa identifikaciji talenta, uvek je bio jedan faktor koji je imao ogromni značaj, koji je odvodio na jednu od dve moguće strane pristupa. Taj faktor je bio dostupnost ili odsustvo materijala (ljudskih resursa) iz kojih su birani talenti. Radilo se o tome da li postoji statistički dovoljan broj subjekata (dece) koje bi smo kroz razne procese identifikacije izdvojili, da li bi njihov broj zadovoljio potrebe za vrhunskim sportovima (Krasilshchikov, 2011).

Slika 3: Tabela - Opcije sistema identifikacije talenta u zavisnosti od dostupnosti ljudskih resursa (Krasilshchikov, 2011, str. 2).

Za zemlje sa neograničenim ljudskim resursima	Za zemlje sa ograničenim ljudskim resursima
Grupno i pojedinačno – nekoliko specifičnih testova	Sveobuhvatno testiranje – prilagođeno sistemu identifikacije talenta
Prirodna selekcija u ranoj fazi	Naučna selekcija od početka
Treneri – selektori	Naučnici - selektori
Naučnici – asistenti / posmatrači	Treneri – savetnici
Specifično testiranje i ocenjivanje	Opšte testiranje i ocenjivanje
Procena talenta za određeni sport	Procena talenta za grupu sportova
Decentralizacija, lagani polazni treninzi	Centralizovana obuka, internati

Tokom vremena, u zavisnosti od istorije i geografskog položaja država razvijani su razni pristupi identifikacije talenta. Bili su određeni brojnim ideološkim, sociološkim, finansijskim i političkim faktorima. U raznim državama mnogi faktori su se preplitali. Pristup identifikaciji talenta (posebno u prvoj fazi rada) razlikovao se u raznim vremenskim periodima i od države do države, sastojao se iz kombinacija faktora navedenih u tabeli (slika 3).

Naučni metodi identifikovanja talenta u početku su bili razvijeni u velikom broju zemalja Istočne Evrope: Demokratska Republika Nemačka, Sovjetski Savez, Bugarska, Rumunija i dr. (1960-1980) pod pokroviteljstvom njihovih vlada. Izvođena su različita testiranja velikih razmera, a njihov cilj je bio otkrivanje talentovane dece i njihovo usmeravanje u sport za koji su postigli najbolje rezultate tokom tih testiranja. Takav sistem rada im je doneo brojne uspehe na Olimpijskim igrama (Bompa, 1985). Ovi programi su posle usvojeni u zemljama kao što su Kina i Kuba koje su takođe imale zapažene uspehe. U tom periodu i Australija pravi sličan program identifikacije talenta u uzrastu 14 – 16 godina, koji se sastojao iz osam testova motoričkih sposobnosti. U kasnijem periodu uviđeno je da su ovako velika testiranja mnogo skupa, naročito što je uspeh identifikacije talenta za timske sportove bio veoma mali, pa su ona u nekim

zemljama zamenjena drugim testovima specifičnim za te sportove (Pearson, Naughton & Torode, 2006).

5.1.1. Nekadašnji pristupi identifikovanja darovitosti u Sovjetskom Savezu

Sa praktično neograničenim ljudskim resursima koje je Sovjetski Savez imao, sistem identifikacije talenta posebno prvog nivoa (detekcije), nije bio naučni već se više oslanjao na fenomen prirodne selekcije. Mada, postojali su testovi osnovnih sposobnosti i odgovarajuće norme i standardi preporučeni za identifikacione procedure. Treneri su bili na čelu, vrlo često postojao je kombinovan rad trenera i profesora fizičkog vaspitanja. Vrlo dobro prilagođeno i povezano u taj sistem, školsko fizičko vaspitanje je odigralo značajnu ulogu u identifikovanju i razvoju talenata. Društvo je imalo pozitivan stav o sportu jer su kroz njega videli mogućnost sjajnih karijera (Krasilshchikov, 2011).

5.1.2. Nekadašnji pristup identifikovanja darovitosti u Istočnoj Nemačkoj (Nemačka Demokratska republika)

Sistem identifikacije talenta bio je potpuno suprotan onom u Sovjetskom Savezu, mada se predvodio istim ideološkim motivima sa nezaustavljivom željom da pobedi Zapadnu Nemačku u svim oblastima, posebno u sportu. Sa veoma ograničenim ljudskim resursima sistem identifikacije talenta bio je opšti i zasnivao se na naučnoj selekciji (više povezanih merenja i testiranja osnovnih motoričkih mogućnosti). Na čelu su bili naučnici sa trenerima kao njihovim asistentima. Sistem fizičkog vaspitanja je bio dobro prilagođen i povezan sa tim strukturama (Krasilshchikov, 2011).

5.1.3. Pristup identifikovanja darovitosti u Australiji

Australijski institut za sport (AIS, 2001) ističe potrebu za otkrivanjem i negovanjem darovitosti i talenta, smatrajući da je razvijanje sportskog talenta više od „pretvaranja tela u

zlatu“, budući da bi za pojedinca zapostavljanje darovitosti moglo dovesti do žaljenja tokom celog života. Prema tome identifikacija i razvoj darovitosti i talenta bi trebalo da budu osnovna briga istraživačima, nastavnicima, trenerima u sportskim naukama i obrazovanju. Takav interes je zasnovan na premisi da je predviđanje budućih performansi izvođenja zasnovano na sadašnjem znanju. Situaciju komplikuje činjenica da se u potrazi za definisanjem ljudskog potencijala odnosimo prema onome što će se ispoljiti u budućnosti, dok u procedurama identifikacije se procenjuje ono što postoji u stvarnosti, a ne u mogućnosti. U Australiji sport je značajniji od bilo koje životne aktivnosti i može joj se pripisati atribut sportske nacije. Ima dobru povezanost između obrazovnog i sportskog sistema, saradnja je izražena i u procedurama identifikacije sportskog talenta. Program identifikacije i promocije darovitosti i talenta već dugi niz godina vode Australijski Institut sporta i Australijska sportska komisija (2001). Nacionalni program za identifikaciju sportskih talenata osmišljen je tako da obuhvata decu i mlade od 10 do 18 godina starosti. Značajnost ovog programa je što postoji bliska saradnja sa školama na svim nivoima (Sturza – Milić, 2009).

Traganje za darovitima u Australiji obuhvata tri faze:

1. Prva faza predstavlja testiranja u školi po jedinstvenoj metodologiji, upotrebom motoričkih testova (bacanja u košarci, skok u vis, 40 metara trčanja i Šatl–ran). Svi učenici koji su bar u jednom od ovih motoričkih zadataka imali rezultat koji ih svrstava u 2% najboljih u državi, pozivani su na učešće u drugoj fazi.
2. Druga faza predstavlja testiranje za specifičan sport.
3. Treća faza programa predstavlja razvoj talenta i akcije usmerene ka ostvarivanju tog cilja.

5.1.4. Pristup identifikovanja darovitosti u Sloveniji

Slovenački „Ekspertni sistem talenat“ za cilj ima usmeravanje dece u sportske grane, namenjen je najviše učiteljima i nastavnicima u osnovnim školama. On omogućava ocenjivanje darovitosti dečaka i devojčica u svim razredima osnovne škole. Identifikacija darovitosti se zasniva na proceni morfoloških karakteristika i motoričkih sposobnosti, merenim testovima

informatičkog sistema „Sportski-razvojni karton“. Formirala se baza podataka o učenicima i njihovim rezultatima koje su postizali pri testiranju. Rezultati su vrednovani pomoću posebno konstruisanog modela koji su sastavili stručnjaci sportskog vaspitanja (Šturm & Strel, 1996, prema Sturza – Milić, 2009). Baterija za merenje darovitosti se sastojala iz:

1. četiri testa morfoloških karakteristika (visina tela, masa tela, debljina kožnog nabora nadlaktice i relativna težina) i
2. osam zadataka motoričkih sposobnosti:
 - taping rukom (procena segmentarne brzine)
 - skok u dalj iz mesta (procena snage)
 - poligon u nazad (procena koordinacije)
 - izdržaj u zgibu (procena sile, jačine)
 - dizanje trupa (procena repetitivne snage)
 - pretklon na klupi (procena gipkosti)
 - trčanje na 60 metara (procena brzine)
 - trčanje na 600 metara (procena izdržljivosti)

Konačni rezultat uspešnosti svakog učenika se dobijao na osnovu rezultata svih morfoloških karakteristika i motoričkih zadataka. Učenik se svrstavao u određenu kategoriju (odličan, vrlo dobar, dobar, loš) i na osnovu dobijenih rezultata podsticao se u okviru fizičkog obrazovanja i usmeravao ka određenoj sportskoj disciplini.

Po slovenačkom konceptu identifikacija darovitih učenika počinje u četvrtom razredu osnovne škole za sve vrste darovitosti (Blažič, 2006, prema Sturza – Milić, 2009).

5.1.5. Pristup identifikovanja i razvoja darovitosti u Novom Zelandu

Koncept programa identifikacije i razvoja talenta na Novom Zelandu naglašava bitnost porodične i socijalne podrške, ističe značaj kvalitetnih treninga i kvalitetnog fizičkog obrazovanja.

Ovaj sistem sastoji se iz šest faza (Wolstencroft, 2002):

1. sistem fizičkog obrazovanja i rekreacije (promovisanje osnovnih veština i koordinacije kroz primenu raznih igara);
2. selekcija za sport (upoznavanje sa takmičenjima)
3. izbor u opšte sportske discipline (vođeni sportovi, borilački sportovi, sportovi sa loptom);
4. selekcija za usmerene sportske discipline;
5. selekcija za visok nivo treninga;
6. selekcija za nacionalni (prvi) tim.

Da bi ceo koncept identifikacije i razvoja uspeo potrebno je da se u njega uključe svi relevantni faktori: ministarstvo prosvete, nacionalne sportske organizacije, profesori fizičkog vaspitanja, treneri, roditelji, sportisti, škole, regionalne sportske organizacije, regionalni sportski fondovi, nacionalni olimpijski komitet, mediji (Hodge, Pierce, Tazlor & Button, 2004).

5.1.6. *Pristup identifikovanja i razvoja darovitosti – Velika Britanija*

Koncept identifikacije i razvoja darovitosti i talenta u Velikoj Britaniji se zasniva na strukturi od tri nivoa (Wolstencroft, 2002):

1. Prvi nivo (*World Class Start*):
 - podržava lokalni sportski razvoj, pomoću planova za razvoj škola, zajednica i klubova na viši nivo, kako bi se omogućilo mladim ljudima da učestvuju i poboljšavaju svoje sportske veštine;
 - omogućava identifikaciju i podršku mladim ljudima sa talentom i potencijalom da ga razvijaju;
 - osigurava dovoljnu podršku, uključujući kvalifikovane trenere, funkcionere, administratore, volontere i profesore.
2. Drugi nivo (*World Class Potencial*) podržava programe koji će dovesti do razvoja novih generacija mladih sportista i sportiskinja koji poseduju potencijal za visoke rezultate na međunarodnom nivou.

3. Treći nivo (*World Class Performance*):

- podrška najtalentovanijim sportistima i timovima;
- rad na poboljšanju rezultata na takmičenjima;
- osvajanje više medalja i šampionata.

U Engleskoj postoji dobra saradnja između škola (osnovne i srednje škole), škola sporta i klubova. Cilj te saradnje jeste da se identifikuju potrebe mlade osobe i uz pomoć nastavnika, roditelja, trenera da toj osobi prilika, da maksimalno iskaže svoje potencijale. Osnovane su škole sporta za nadarenu i talentovanu decu starosti od 8-12 godina, gde je fokus stavljen na razvijanje osnovnih veština kao što su kretanje, koordinacija, okretnost i druge. Takođe su osnivani klubovi sportova koji su omogućavali priliku deci od 7-11/12 godina da u toku nedelje učestvuju u širokom spektru sportskih aktivnosti nevezanih za školu. Radilo se na razvijanju osnovnih pokreta i veština kao što su ravnoteža, koordinacija, trčanje, skakanje, bacanje i hvatanje.

5.1.7. *Pristup identifikaciji darovitosti u Nemačkoj*

U Nemačkoj program identifikacije talenta koristi holistički pristup, uzimajući u obzir (Wolstencroft, 2002):

- kriterijum učinka;
- antropometrijske podatke;
- psihološke karakteristike učenja;
- razvijenost veština;
- socijalnu pozadinu.

Nemački model uključuje rani razvoj osnovnih veština i odlaganje specijalizacije dok god je to moguće. Obuhvata različite aktivnosti tokom treninga koji pomažu u razvoju širokog spektra veština. Ovde je sport vrlo uspešno uključen u sistem fizičkog vaspitanja.

Neke evropske zemlje koriste model identifikacije darovite dece za sport tako što vrše inicijalna merenja morfoloških karakteristika, motoričkih sposobnosti i osobina ličnosti dece u državnim školama u okviru fizičkog vaspitanja (Malina, 1997). Sistem fizičkog vaspitanja se razlikuje u tim zemljama, tako, u Francuskoj je veoma bitno zadržati razliku između fizičkog vaspitanja i sporta, a u Švedskoj je fizičko vaspitanje usmereno na unapređenje zdravlja mladih (Sturza-Milić, 2009).

Sa neograničenim ljudskim resursima koje Kina poseduje, sistem identifikacije talenta je specifičan, oslanjajući se na prirodnu selekciju sa doslednim obimnim testiranjima kako urođenih tako i stečenih faktora. Naučnici imaju glavnu ulogu sa trenerima koji su aktivno uključeni, a sistem fizičkog vaspitanja je dobro prilagođen. Identifikacija talenta u Južnoj Africi počinjala je naučnom selekcijom sa naučnicima na čelu. Sistem fizičkog vaspitanja je dobro povezan sa strukturama identifikacije (Krasilshchikov, 2011).

Posmatrajući prikazane pristupe identifikacije darovitosti u fizičkom vaspitanju i sportu u svetu, može se videti da su postojale određene razlike u zavisnosti od vremenskog perioda kada su primenjivane i geografskog područja na kom su primenjivane. Tokom godina pristup procesu identifikacije je napredovao i osavremenio se.

Tokom perioda sedamdesetih pa sve do polovine devedesetih godina prošlog veka na području grada Beograda postojao je organizovani model za praćenje fizičkog razvoja i motoričkih sposobnosti kod učenika. Naziv modela je bio „*Sistem stalnog praćenja fizičkog razvoja i fizičkih sposobnosti učenika i učenica osnovnih i srednjih škola Beograda*“ koji je za cilj imao prikupljanje i obradu tih podataka kako bi se na osnovu njih pravili drugačiji i bolji programi rada (Milanović, Radisavljević, Pašić, 2010). Sistem se sastojao iz četiri podsistema: Zavoda za fizičku kulturu i medicinu sporta, škola, Gradskog zavoda za statistiku i Sekretarijata za sport grada Beograda. Dobijeni podaci od nastavnika fizičkog vaspitanja (merenjem u školama) su prolazili kroz ove institucije i obrađivani za stručne i naučne analize. Jedan deo podataka je Zavod zadržavao za svoje potrebe, a ostali deo je vraćao školama i one su ih koristile. Sličan sistem organizacije mogao bi da se koristi i kod identifikacije darovitih učenika, naravno sa određenim izmenama.

Takođe bitna stvar na koju treba obratit pažnju prilikom identifikacije talenta u sportu jeste starosna dob dece, kada vršiti identifikaciju u nekom sportu. Nisu svi sportovi isti i zahtevaju drugačije pristupe. Pojedini sportovi zahtevaju da deca počnu obuku u određenom uzrastu, niti ranije, niti kasnije (slika 4) (Krasilshchikov, 2011).

Slika 4. Tabela – Najbolji uzrasni period za upis u razne sportove (prema Krasilshchikov, 2011, str. 5).

Početak treniranja – godine starosti								
7 god	8 god	9 god	10 god	11 god	12 god	13 god	14 god	15 god
Gimnastika	Tenis	Plivanje	Fudbal	Atletika	Mačevanje	Boks	Kajak	Jahanje
Akrobatika	Stoni tenis		Ragbi	Biciklizam		Rvanje	Kanu	Konjički pentatlon
Ronjenje	Skvoš		Hokej	Streljaštvo		Džudo	Veslanje	Dizanje tegova
	Wushu		Odbojka					
			Košarka					
			Badmington					
			Rukomet					
			Vaterpolo					

Ovakvo stanje (slika 4) se objašnjava logičkim redosledom:

- ❖ deca sedam do osam godina starosti su u sferi interesovanja trenera koji se bave gimnastikom (umetnička i ritmička), akrobatikom, ronjenjem i još par sportova koji se specijalizuju u ranom dobu;
- ❖ deca od deset godina starosti su interesantna za igre: fudbal, hokej, odbojka, badmington i dr.;

- ❖ u ovom uzrastu od 10 godina deca nisu interesantna za rvanje, boks, dizanje tegova, jer obuka za ove sportove počinje u kasnijem periodu;
- ❖ u isto vreme smatra se da su oni u ovom periodu (11 godina starosti) zakasnili na gimnastiku, akrobatiku i ronjenje, jer je za njih prekasno tada.

Analizirajući ovo ona popularna izreka „*Izaberi ih dok su mladi*“, zvuči kao obmana i trebala bi da glasi „*Izaberi ih u pravom uzrastu*“. To pokazuje da identifikacija talenta u pogrešnom uzrasnom dobu može da ima loše posledice naročito po sportove koji se specijalizuju u ranom uzrastu (Krasilshchikov, 2011).

6. ULOGA I ZNAČAJ NASTAVNIKA FIZIČKOG VASPITANJA U IDENTIFIKOVANJU DAROVITOSTI U FIZIČKOM VASPITANJU I SPORTU

6.1. Nastavnik fizičkog vaspitanja

Nastavnik fizičkog vaspitanja bi trebalo da obezbedi vežbanje u okviru datog vremena na času, koje će doneti maksimalnu korist po zdravlje učenika, motiviše decu da budu fizički aktivna, da ih uči veštinama i sposobnostima koje će im koristiti i van nastave fizičkog vaspitanja (Rink, Hall & Williams, 2010).

Nastavnik je organizator vaspitno - obrazovnog procesa, ali istovremeno i komunikacioni i intersocijalni partner svojih učenika (Đorđević, 2008). On bi trebalo da utiče na:

- ❖ opšti razvoj koordiniranih pokreta;
- ❖ razvoj novih pokretnih navika;
- ❖ razvoj psihičkih procesa;
- ❖ razvoj pozitivnih odluka – morala i karaktera;
- ❖ razvoj pozitivnih emocija;
- ❖ edukaciju discipline rada i učenja;
- ❖ pravilan stav prema radu, prema svom vlasništvu i vlasništvu drugih;
- ❖ razvijanje osećaja za lepe pokrete.

Iz ovoga se može videti važnost uloge nastavnika fizičkog vaspitanja u fizičkom i psihičkom razvoju učenika.

U nekim sistemima obrazovanja (Bosna i Hercegovina – Republika Srpska) osnovni instrument nastavnika fizičkog vaspitanja za praćenje, merenje razvoja i napredovanja učenika jeste „Karton fizičkog vaspitanja“ (Dragosavljević, 2005). To je četvorogodišnji dokument učenikovog telesnog fizičkog razvoja i ima višestruk značaj. Pomaže učenicima da informacijama iz njega spoznaju sebe, te kroz radni proces menjaju sebe u cilju podizanja na viši nivo funkcionalne sposobnosti, estetskog izgleda i motorike. „Karton“ pomaže nastavniku u programiranju i upravljanju nastavnim procesom, te pomoću njega može da informiše roditelje o rezultatima (slika 5).

Slika 5. Karton fizičkog vaspitanja učenika (prema Dragosavljević, 2005, str. 220).

Telesni razvoj			Građa stopala i držanje tela			Kvalifikacija – korekcija								
Raz	Visina	Težina												
5/1	-----	-----				5/1								
	-----	-----				6/2								
6/2	-----	-----				7/3								
3/7	-----	-----				8/4								
4/8	-----	-----	kifoza dobro lordoza											
Fizičke sposobnosti						Usvojenost nastavnih sadržaja (znanje)				Završna ocena				
	ESN	ESP	BRZ	SR	IZD	Gim	Atl	Koš	Odb	Ruk	Ples	Kola	B. sport	
5/1	-----	-----	-----	-----	-----	5/1	----	----	----	----	----	----	----	-----
	-----	-----	-----	-----	-----	6/2	----	----	----	----	----	----	----	-----
6/2	-----	-----	-----	-----	-----	7/3	----	----	----	----	----	----	----	-----
7/3	-----	-----	-----	-----	-----	8/4	----	----	----	----	----	----	----	-----
8/4	-----	-----	-----	-----	-----									
Usvojenost krentnih navika					Aktivnost									
	5	6	7	8	nastava	sekcije	domaće	sportski	sportsko	druga	kretno	sportska		
					šdfk	vežbanje	klub	udruženje	udruženja					
Plivanje	da-ne	da-ne	da-ne	da-ne	5/1	----	----	----	----	----	----	----		
Skijanje	da-ne	da-ne	da-ne	da-ne	6/2	----	----	----	----	----	----	----		
Klizanje	da-ne	da-ne	da-ne	da-ne	7/3	----	----	----	----	----	----	----		
Koturanje	da-ne	da-ne	da-ne	da-ne	8/4	----	----	----	----	----	----	----		
Bicikl	da-ne	da-ne	da-ne	da-ne										
-----					Završna ocena									
Ps – početno stanje	ESN – eksplozivna snaga nogu													
Zs – završno stanje	ESR – eksplozivna snaga ruku				5/1 6/2 7/3 8/4									
	BRZ – brzina				Aktivnost ---- ---- ---- ----									
	SR – snaga ruku				Usvojenost znanja ---- ---- ---- ----									
	GIP – gipkost				Fizičke sposobnosti ---- ---- ---- ----									
	IZD - izdržljivost				Zaključno ---- ---- ---- ----									

6.2. Saradnja i odnos nastavnika sa učenicima

Nastavnik kome je poverena uloga: učitelja, prijatelja, savetnika i uzora učenicima, trebalo bi da pođe od činjenice da je svako dete sa kojim radi u nastavi, potencijalno darovito na neki način i u nekoj oblasti, tako da sa te pozicije koncipira svoj rad i svoje aktivnosti u redovnom kurikulumu. Važan zadatak nastavnika je da u odgovarajućoj komunikaciji sa svim učenicima postigne atmosferu radosti zbog učenja, eksperimentisanja i postignuća u realizaciji njihovih ideja i zamisli. Nastavnik u toku nastave treba da otvori što više prostora za kreativno izražavanje učenika da bi mogao ustanoviti ispoljavanje učenikove darovitosti (Tomić, 2011).

Kreativan nastavnik bi trebalo (Dejić, 2004, prema Tomić, 2011):

1. da kod učenika razvija težnju za iznalaženjem novog;
2. da otkriva šta je to originalno i posebno kod učenika;
3. da se tokom predavanja ne gubi u detaljima, nego da iznosi principe;
4. da omogući samostalno traganje za rešenjima učeniku;
5. da je u stanju da podstakne iskru radoznalosti kod svakog učenika;
6. da je tragalac i stvaralac na svakom času;
7. da podstiče učenike na pronalaženje novih veza između podataka;
8. da stvara asocijacije, situacije za maštanja;
9. da usmerava učenike da probleme posmatraju kao celine;
10. da razvija divergentno mišljenje kod učenika;
11. da postavlja otvorene i izazovne probleme;
12. da omogućava učenicima da sami postavljaju probleme i da ih vodi dalje;
13. da ih uči heurističkim strategijama;
14. da podstiče raspravu, refleksiju i argumentaciju itd., što bi bili i neophodni elementi koje bi trebalo uzeti u obzir prilikom kreiranja strategije podsticanja razvoja darovitosti kod učenika.

Jednim od najvažnijih i odlučujućih faktora za ranu identifikaciju i rad sa mladim darovitim osobama smatraju se učitelji, nastavnici i mentori. Od mišljenja nastavnika u velikoj meri zavisi da li će i kada neki učenik biti identifikovan kao darovit i da li će na vreme imati odgovarajuće stručno vođstvo u razvoju potencijala svoje darovitosti. Kada se traga za najpovoljnijim

metodama identifikacije darovitosti kod učenika nastavnici se vrlo visoko kotiraju kao pravo rešenje (90%) (Tomić, 2011). Ako se zna da se do kraja četvrte godine života deteta formira 50% sposobnosti za učenje (Tomić, 2011), a 30% do kraja osme godine, može se reći da je uloga vaspitača i učitelja, a potom i predmetnih nastavnika za razvoj potencijala darovitosti u detinjstvu od neprocenjive važnosti.

„Najčešći indikator za prepoznavanje darovitog učenika je za nastavnike natprosečan uspeh u savladavanju obaveznih školskih sadržaja, odnosno visoke ocene iz nekog nastavnog predmeta.“ (Tomić, 2011, str. 243). Ovi pokazatelji ne mogu biti i jedino merilo, jer mogu biti rezultat i nekih drugih okolnosti, a ne samo darovitosti. Ponekad su nastavnici skloni da procenjuju darovitost učenika na osnovu nekih karakteristika ličnosti iz socijalne sfere. Spremnost na usvajanje novih znanja iz pojedinih oblasti, rezultati na takmičenjima i smotrama su, po mišljenju nastavnika isto značajan pokazatelj darovitosti učenika.

Škole mogu da podrže darovite i talentovane učenike da daju maksimum u svom radu sprovođenjem različitih strategija, politika i praksi koje se odnose na njih. Međutim, pored toga uloga nastavnika je jako bitna jer on treba da (Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003) :

- poznaje politiku i način rada škole sa nadarenom i talentovanom decom;
- poznaje svoj predmet i u okviru njega rad sa nadarenom i talentovanom decom;
- sarađuje sa koordinatorima gde je potrebno (psiholozi, sociolozi, treneri);
- razmatra i planira različite stilove učenja;
- postavlja visoka očekivanja za darovite učenike;
- spaja grupe darovitih i talentovanih učenika zajedno za specifične aktivnosti;
- u okviru rada tempira proces imajući u vidu brz napredak darovitih učenika;
- daje dodatno vreme ako je potrebno za dovršavanje nekog zadatka;
- prebacivanje darovitih učenika u napredniju grupu, ako su u svojoj grupi predominantni;
- zadavati im zadatke koji za njih predstavljaju izazov;
- prati i „snima“ napredak u radu darovitih i talentovanih učenika.

Na samom času potrebno je pažljivo posmatrati učenike i „snimati“ njihove veštine i sposobnosti. Jedna od metoda koja se može koristiti za „snimanje“ učenika jeste da im se napravi specijalna kontrolna lista i da se u nju unose potrebni podaci. Količina vremena koju bi učenik

bio posmatran i beleženi svi njegovi rezultati, zavisi od uzrasta učenika i vremena koje nastavnik provodi sa njima. Tokom određenog vremena, kad nastavnik uoči da ono što učenik prikazuje odgovara obrazcima sa kontrolne liste, obeležava „X“ za tu relevantnu oblast. Na kraju određenog vremenskog perioda nastavnik uz pomoć te liste može da odluči da li je potrebna dalja opštija identifikacija. Ovakve kontrolne liste omogućavaju nastavnicima da imaju sve podatke zabeležene i mogu se koristiti za razne obrade podataka (Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003).

Zbog velike raznovrsnosti sportskih i fizičkih aktivnosti, nije moguće napraviti kontrolne liste koje će pokriti sve veštine i sposobnosti. Zbog toga se prave specifične i detaljne liste za određenu namenu. Dve takve liste mogu se videti na slikama (slika 6 i slika 7).

Slika 6. Kontrolna lista nastavnika fizičkog vaspitanja (Policy and implementation strategies for the education of gifted and talented students, 2004., str. 21).

KONTROLNA LISTA POSMATRANJA		
Učeničke razvijene i slabije razvijene sposobnosti		
Datum:	Tema:	
Ime učenika	Razvijene sposobnosti	Prostor za napredak

Slika 7. Kontrolna lista nastavnika fizičkog vaspitanja (Gardner, 1999., prema: Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003, str. 34).

Obeleži	DAROVITI I TALENTOVANI UČENICI
	Sigurno kretanje tela kroz različite vrste aktivnosti i na različite načine (izražajno i maštovito)
	Sposoban je da se prilagodi situaciji, predvidi situaciju i donese odluke u određenoj situaciji
	Ima dobar osećaj za oblik, prostor, pravac i vreme
	Ima dobru koordinaciju, lepo kretanje tela i vešt je u rukovanju raznim spravama za vežbanje
	Pokreti tela su tečni i povezani sa izraženim osećajem za eleganciju
	Pokazuje visok stepen svesti o povezanosti vežbanja sa zdravljem i njihovom primenom u različitim aktivnostima
	Sposobni da koriste razne tehničke zadatke efikasno, precizno i tačno
	Sposobni su da izvedu napredne veštine i tehnike u različitim oblicima aktivnosti
	Sposobni su da analiziraju i procene svoj rad i rad drugih, koristeći to za dalji napredak
	Preuzima inicijativu, pokazuje liderske sposobnosti, ima svoje "ja"

Često je pitanje šta sve može darovite učenike da pokrene da se razvijaju, uspešno uče i stvaraju, zašto nekad mogu da postignu i nemoguće, a nekad daleko zaostaju u razvoju. U pitanju je najčešće motivacija, koju nastavnik treba dobro da poznaje, jer samo tako može uspešno organizovati rad u nastavi. Potreba za stvaranjem je jedan od najvećih čovekovih motiva u životu i zbog toga treba nastavu organizovati tako da ona ponudi slobodu saznavanja i stvaranja svakom pojedincu (Kelemen, 2011) .

6.3. Saradnja i odnos nastavnika sa roditeljima

“Raspoloživa naučna istraživanja i iskustvo sa sportskog terena saglasni su u tome da je značaj porodice, posebno roditelja, za sportsku aktivnost mladih veliki. Prve informacije o sportu i podsticaje za uključivanje u sport deca i mladi dobijaju uglavnom u okviru porodice. I kasnije, tokom aktivnog bavljenja deteta sportom, logistička i emocionalna podrška porodice mogu igrati važnu ulogu.“ (Vesković, 2012, str. 263).

Pažljivo prikupljanje informacija od roditelja preko izveštaja, listi provera i direktnog intervjua postaje temelj na kome se gradi individualna priroda procene. Kao i u svakom intervjuu vrednost dobijenih informacija zavisi od veštine ispitivača i sklonosti ka razgovoru. Roditelji često znaju mnoge pojedinosti o sposobnostima svoje dece i mogu biti vrlo koristan izvor informacija u identifikovanju nadarenih i talentovanih učenika. Roditelji kroz posmatranje deteta u ranim godinama dok još nije pošlo u školu mogu da primete kod njega neke veštine i sposobnosti, tako da mogu dati vredne informacije nastavniku. Takođe ako hoće roditelj može napraviti portfolio detetovih vanškolskih postignuća. Nastavnik ako smatra da je korisno može da pošalje upitnike za roditelje učenika koji su u procesu identifikacije da su daroviti i talentovani (Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003). Primer jednog takvog upitnika može se videti na slici (slika 8).

Slika 8. Upitnik za roditelje - staratelje (Hymer & Michel, 2002., prema: Farrel, McElwee, Maxwell & Miskelly, 2003, str. 16 i 17).

UPITNIK ZA RODITELJE (STARATELJE)	
Ime učenika:	
Datum popunjavanja:	Razred:
Šta vaš sin/ćerka rade zaista dobro?	
Šta mislite na koje postignuće je vaš sin/ćerka najponosniji/a?	
Sa kakvim ljudima se najviše vaš sin/ćerka druži?	
Čemu se vaši prijatelji najviše dive kod vašeg deteta?	
U čemu vaš sin/ćerka najviše uživaju u školi?	
U kom obliku školske nastave vaš sin/ćerka najviše uživa?	
Šta vaš sin/ćerka najviše vole da rade kad su kod kuće?	
Šta mislite, šta je vašem detetu po njegovom mišljenju, najvažnije u ovom periodu njegovog života?	
Da li postoji još nešto što bi ste hteli da dodate, a moglo bi da nam pomogne u identifikovanju određenog dara ili talenta?	

Mnogi roditelji ulažu mnogo vremena i energije u detetov napredak, menjaju svoja interesovanja u pravcu detetovih, menjaju svoj ritam i navike da bi detetu omogućili aktuelizaciju potencijala (Lazarević, 2008).

Roditelji imaju mogućnost da posmatraju svoje dete u svakodnevnim situacijama, pa oni predstavljaju važan izvor informacija o eventualnoj darovitosti deteta. Smatra se da imaju ključnu ulogu u psihološkom razvoju talenta. Oni obezbeđuju finasijsku, socijalnu i emocionalnu podršku (Hodge, Pierce, Tazlor & Button, 2004). Konkretno oni:

- ❖ veoma su posvećeni svom detetu;
- ❖ vode decu na različite sportove;
- ❖ odvođe i dovode ih sa treninga;
- ❖ prisustvuju treninzima i takmičenjima;
- ❖ obezbeđuju značajno ohrabrenje i podršku.

Roditelji su uglavnom optimisti, ohrabruju i veruju u sposobnosti svog deteta što doprinosi podizanju samopouzdanja i motivacije kod dece koji su potrebni za budući uspeh. Uloga roditelja je bitna i ogleda se u ponašanju samog deteta, da li je disciplinovano i naučeno da se rezultati mogu postići samo napornim radom (vežbanjem). Takođe treba imati meru i u tome da ne bi dolazilo do preforsiranja što može da ima negativan uticaj, dakle najbolja je kombinacija disciplinovanog rada koji je visok (ali razumno) i izbegavanje prevelikih očekivanja (Gould, Dieffenbach & Moffett, 2001).

Rezultati istraživanja (Tomić, 2010, prema Tomić, 2011) pokazuju da roditelji darovitih učenika smatraju da nastavnici, profesori, mentori predstavljaju uzor darovitim učenicima, neko sa kime se oni identifikuju, neko ko bi im otkrio mogućnosti koje se u njima samima kriju i koje imaju i drugi ljudi. Kao najuticajniji sredinski činilac za razvoj svestrano razvijene ličnosti darovitog učenika većina intervjuisanih mentora, učenika i roditelja misli da je to kontinuiran i neposredan rad predmetnog nastavnika u školi, zbog svoje vaspitne i obrazovne uloge. Roditelji smatraju da darovitoj deci treba na vreme pomoći da nauče da se prema okolini, posebno prema svojim vršnjacima, ne odnose nadmeno zbog svoje darovitosti, da nauče kako da budu prihvaćeni i da nađu ravnotežu između predavanja svom daru i drugih važnih oblasti života.

Intervjuisanje darovitih čenika je pokazalo da pored niza drugih uticaja, jedan od najvažnijih za njihov razvoj je bio momenat osećanja sigurnosti, osećanje da ih roditelji vole, da im pružaju podršku za razvoj njihove darovitosti. Velika važnost nije pridavana nekim specifičnim postupcima roditelja, koliko opšti odnos i opšta atmosfera u porodici, a prvenstveno posvećivanje pažnje. Roditelji su mišljenja da bi trebalo kod darovite dece podsticati osećaj da im je poveren dar i da treba opravdati to ukazano poverenje, razvojem vrлина koje uz darovitost idu.

6.4. Saradnja nastavnika sa socijalnom sredinom

Decu koja su identifikovana kao nadarena i talentovana ljudi obično posmatraju kao nekoga ko je blagosloven posebnim kvalitetima i prednostima koji će im pomoći da lakše i sa više uspeha prolaze u životu. Kreativne osobe okolina je uvek gledala kao ljude koji poseduju “*dobru stvar*” (Craft, 2003). Međutim, isto tako obdarenost može doneti niz izazova za socijalni i emotivni razvoj.

Istraživanja pokazuju (Silverman, 1991) da su nadarena deca još od samog rođenja mnogo aktivna, malo spavaju, reaguju intenzivno u svom okruženju i dosta iscrpljuju roditelje svojim zahtevima. U toku školovanja deca se, inače, grupišu i druže sa svojim vršnjacima, međutim darovita i talentovana deca u takvim grupama mogu da se nađu u situaciji da u takvoj grupi ne mogu da ispune svoje intelektualne ni socijalne potrebe. To može dovesti do osećaja frustracije i izolovanosti te može da osiromaši razvoj socijalnih veština, jer nemaju priliku da se druže sa drugim osobama sličnih interesovanja i sposobnosti. Deca mogu da doživljavaju pozitivno svoj talenat i da im to prija dok su u školi, međutim kad se nalaze među vršnjacima van škole taj talenat može da im predstavlja izvor neprijatnosti, jer imaju želju da se uklape u grupu bez želje da budu označeni kao drugačiji. U mlađem dobu deca su manje svesna tih razlika (ko je talentovan, a ko ne) i lakše se uklapaju (Cross, 1997).

Darovita deca mogu biti više zabrinuta od svojih vršnjaka o njihovoj svrsi u životu i svetu i da pokazuju znake ekstremne osetljivosti. Prema jednom istraživanju (Piechowski, 1991) izuzetno nadareni i kreativni učenici često se osećaju drugačije od svojih vršnjaka i javlja se

sumnja u sebe, samokritika, a ponekad čak i samoprezir. Ovo su neki od najčešćih socijalno – emotivnih problema koji se javljaju:

- teškoće u socijalnim odnosima, izolacija od vršnjaka;
- prilagođavanje pritiscima, kriju talenat da bi bili prihvaćeni od okoline;
- anksioznost i depresija;
- teško prihvataju kritike;
- neprilagođenost i odbijanje autoriteta;
- prekomerna konkurentnost;
- otežano sagledaju prirodu i značaj intelektualnih razlika;
- mentalna razočaranja u svakodnevnim životnim situacijama;
- konfuzija i stres prilikom razmišljanja o budućem zanimanju ili karijeri, naročito kad učenik ima više različitih interesa i talenata.

Uticaj sredine u kojoj daroviti učenik živi, kulturne i socijalne prilike, prema intervjuisanim darovitim učenicima u istraživanju (Tomić, 2010, prema Tomić, 2011) nalaze se na trećem mestu po značaju za razvoj darovitosti. Sredinu u kojoj žive vide kao nešto što obogaćuje njihovu ličnost i može uticati pozitivno na razvoj njihove darovitosti. Isto tako smatraju da je okruženje ponekad opterećeno lošim stranama mentaliteta: pakošću, ljubomorom i zavišću. Pored porodice, škole, mesta gde žive, veliku važnost imaju susreti sa talentovanim odraslim stvaraocima koji im mogu poslužiti kao podrška i uzor.

Veliku ulogu u razvoju darovitosti mogu da imaju fondovi za pomoć mladim darovitim osobama koji finansiraju neke od potreba darovitih učenika (studijska putovanja, kampove, učešće na takmičenjima itd.).

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je da se prikaže tok i način procesa identifikovanja darovitih učenika u fizičkom vaspitanju i sportu, kao i ulogu nastavnika fizičkog vaspitanja u tom procesu. Može se reći da tema ovog rada i pitanja kojima se on bavi u novijem periodu poprimaju sve veći značaj kod nas, što je pozitivno, a to se ogleda u sve većem broju istraživanja i objavljivanja naučnih radova i knjiga koje se odnose direktno ili indirektno na datu temu.

U početnom delu rada je pažnja posvećena uopšteno temi darovitosti, njenom značaju, definiciji i odnosu koji prema njoj vlada. U prvom talasu istraživanja o darovitosti posle drugog svetskog rata pitanja koja su istraživana su bila način identifikacije darovitosti i način obrazovanja darovitih učenika. Povodom pitanja obrazovanja darovitih učenika javljala su se razna neslaganja od toga da oni treba da imaju drugačiji tretman pa sve do toga da treba da se prilagode redovnim školskim programima. To je sve vodilo osnivanju raznih organizacija za zaštitu prava darovitih. Prva je osnovana u Sjedinjenim Američkim Državama, a kasnije se to proširilo i na druge zemlje što je na kraju dovelo do osnivanja "Svetskog saveta za nadarenu i talentovanu decu". Osnivanje ovih organizacija promenilo je sam tok istraživanja u darovitosti jer se uvode nova pravila, postavljaju se određeni ciljevi i zadaci, tako da to sve prelazi u jedan viši nivo, održavaju se svetske konferencije, sarađuju istraživači iz različitih zemalja i razni drugi postupci.

Proces identifikacije darovitosti u fizičkom vaspitanju daje značajnu ulogu nastavniku u školi koji pomoću određenih kriterijuma sprovodi taj proces. Identifikovanje se vrši na osnovu nastavnikove stručne procene, motoričkih testiranja, mišljenja roditelja, trenera, psihologa i saradnje sa raznim organizacijama (sportski klubovi, omladinski klubovi, i dr.) koje mogu da daju preporuku da je neko darovit.

Po prikazanim metodama i pristupima identifikaciji u fizičkom vaspitanju i sportu koji su se razlikovali u zavisnosti od vremenskih perioda i geografskih područja na kojima su primenjivani, može se reći da je tokom godina i raznih istraživanja sam proces identifikacije napredovao i postajao sve savremeniji i egzaktniji. Prvi koraci u svetu koji su posvećivani darovitosti u fizičkom vaspitanju i sportu i njenoj identifikaciji poticali su u okviru velikih državnih sistema i njihovih organizacija. Programe koji su donošeni u okviru tih sistema u školama su sprovodili

nastavnici fizičkog vaspitanja. U zavisnosti od države do države bili su određeni brojnim sociološkim, ideološkim, finansijskim i političkim faktorima, promenama u razvoju sportskih disciplina, sportskih rezultata na velikim takmičenjima, međutim glavni faktor u identifikaciji je bio dostupnost ili odsustvo materijala (ljudskih resursa) iz kojih su birani talenti.

Po prikazanim pristupima identifikovanja darovitosti u fizičkom vaspitanju i sportu raznih zemalja: bivšeg Sovjetskog Saveza, nekadašnje Istočne Nemačke, kao i sadašnji pristupi darovitosti u Australiji, Sloveniji, Novom Zelandu, Velikoj Britaniji, Nemačkoj, Kini i Južnoj Africi mogu se videti razlike koje postoje u njihovim sistemima. Prema istraživanjima koja su prikazana u radu navedeni su najbolji uzrasni periodi za upis dece u određene sportske discipline i identifikaciju njihovog talenta.

Nastavnik fizičkog vaspitanja predstavlja kariku koja povezuje sistem identifikacije. Prvo i osnovno, najbitniji je njegov odnos sa učenicima i kvalitet te saradnje, odnos i saradnja sa roditeljima, odnos i saradnja sa socijalnom sredinom, saradnja sa psiholozima i drugim organizacijama.

Nastavnik treba da izgradi dobar odnos sa učenicima, da napravi takvu atmosferu u kojoj će oni biti opušteni, motivisani i spremni za rad i eksperimentisanje. Treba da se postavi kao prijatelj ili drug, ali da ne naruši svoj autoritet već da im predstavlja uzor. Nastavnik bi u radu na nastavi trebalo da polazi od toga da je svako dete potencijalno darovito. U zavisnosti gde radi u kojoj školi, gradu, državi treba da bude upoznat sa strategijom, politikom i praksom koja se provodi u identifikaciji darovitih. Treba da bude „moderan“ nastavnik i da se stalno usavršava, koristi najnovije metode rada.

Takođe, potrebno je da nastavnik izgradi dobar odnos sa roditeljima jer mu oni mogu dati dosta informacija o svom detetu koje je potencijalno darovito i želi da ga uvede u proces identifikacije. Trebao bi da koristi sve dostupne metode i tehnike da bi došao do što više informacija (intervjui sa roditeljima i razni upitnici o njihovoj deci).

Saradnja sa psiholozima je bitna jer u procesu identifikacije pažnju treba posvetiti psihološkim osobinama za koje se smatra da imaju uticaj na njihov razvoj. Darovitu decu nije uvek lako prepoznati zato što svoje sposobnosti ne žele uvek da pokažu iz mnogobrojnih razloga.

Socijalna sredina iz koje učenici dolaze ima određeni uticaj na njih. Uticaj je dobar ukoliko nailaze na podršku od svojih drugova iz razreda, vršnjaka van škole i uopšte svoje okoline. Međutim, ako od njih dobijaju negativne stavove i zadirkivanja može dovesti do izolovanosti i osećaja frustracije što vodi njihovom nezadovoljstvu.

Uzimajući u obzir sve gore navedeno može se zaključiti da nastavnik fizičkog vaspitanja može jednim delom da utiče na poboljšanje stanja u području identifikacije darovitih učenika, ali ako iza sebe nema uslove za rad, podršku škole, grada, države i izgrađenog sistema to nije dovoljno. Ako bi smo uporedili uslove za rad kod nas u fizičkom vaspitanju gde mnoge škole nemaju svoju salu i osnovne rekvizite za rad, možemo najblaže reći da su nam mogućnosti ograničene. Iz prikazanih metoda i pristupa identifikaciji darovitosti u fizičkom vaspitanju i sportu u svetu, može se videti da škole predstavljaju osnovu i temelj gde proces identifikacije darovitosti treba da počne. Neophodna je dobra povezanost obrazovnih sistema (škole) i sportskih sistema (razni sportski savezi i sportski klubovi), pružanje podrške jednih drugima i saradnja na svim nivoima (materijalna i stručna pomoć).

8. LITERATURA:

1. Altras, A. (2006). *Darovitost i podbacivanje*. Beograd: Institut za psihologiju, Pančevo: Mali Nemo, Beograd: Društvo psihologa Srbije.
2. Bompa, T.O. (1985). *Talent Identification*. Ottawa: Coaching Association of Canada.
Preuzeto 08.12. 2012. sa:
http://www.sportscotland.org.uk/Documents/Resources/Talent_Identification_and_Development_20070119.pdf
3. Craft, A. (2003). The Limits to Creativity in Education: Dilemmas for the Educator, *British Journal of Educational Studies*, Vol. 51, No. 2, str. 113-127.
4. Cross, T. (1997). Psychological and Social Aspects of Educating Gifted Students, *Peabody Journal of Education*, 72 (3&4), str. 180-200.
5. Dragosavljević, P. (2005). *Savremena nastava fizičkog vaspitanja i sporta*. Banja Luka: Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta.
6. Đorđević, J. (2008). Ličnost i funkcije nastavnika u savremenim društvenim i ekonomskim promenama. *Pedagoška stvarnost*, Novi Sad, 9 – 10, str. 842 – 853.
7. Farrel, T., McElwee, S., Maxwell, J., Miskelly, H. (2003). *Gifted and Talented pupils*. Cardif: ACCAC Publications.
8. Feberžer, I. (2002). *Darovitost – izabrani radovi prezentovani u svetu*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“.
9. Fisher, R. & Borms, J. (1990). *The search for Sporting Excellence*. Schorndorf: Verlag Karl Hofmann.
10. Gojkov, G. (2008). *Didaktika darovitih*, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača “Mihailo Palov”.
11. Gould, D., Dieffenbach, K. & Moffett, A. (2001). *The Development of Psychological Talent in U.S. Olympic Champions*. Final Grant Report – Executive Summary, University of North Carolina at Greensboro.
12. Grandić, R. & Letić, M. (2008). Pedagoška strategija podsticanja darovitosti. *Pedagoška stvarnost*, vol. 54, br. 9-10, str. 865-881.
13. Grgin, T. (2004). *Edukacijska psihologija, II. izdanje*, Jastrebarsko: “Naklada Slap”.

14. Hodge, K., Pierce, S., Taylor, M. & Button, A. (2004). *Talent development in the New Zealand sporting context. Final report.* New Zealand Academy of Sport.
15. Krasilshchikov, O. (2011). Talent Recognition and Development – Elaborating on a Principle model. *International Journal of Developmental Sport Management*, vol. 1(1), str. 1-11
16. Kelemen, Lj. (2011). Razvijanje kreativnih sposobnosti darovitih u nastavi jezika. Zbornik 16 “*Daroviti u procesu globalizacije*”. str. 304-314. Vršac: Zbornik Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača “Mihailo Palov”. Preuzeto 25.03.2013. sa:
<http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/16%20Okrugli%20sto/KelemenLJ%20-%2023.pdf>
17. Koren, I. (1989). *Kako prepoznati i identifikirati nadarenog učenika.* Zagreb: Školske novine.
18. Koren, I. (1990). *Nastavnik i nadareni učenici.* Beograd: Arhimedes.
19. Kukolj, M. (2006). *Antropomotorika,* Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
20. Lazarević, D. (2008). Porodica i razvoj motiva postignuća darovitih. U G. Gojkov i sar. (uređivački odbor). Zbornik 14 “*Porodica kao faktor podsticanja darovitosti*”. str. 354-364. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“.
21. Maksić, S. (1998). *Darovito dete u školi,* Beograd: Zavod za uždžbenike.
22. Malina, R. M. (1997). Talent identification and selection in sport, Spotlight on youth sports, *International Institute for the Study of Sport newsletter*, University of Michigan.
23. Milanović, I., Radisavljević, S. & Pašić, M. (2010). Aktuelno stanje i odnos nastavnika prema praćenju fizičkog razvoja i motoričkih sposobnosti učenika u okviru nastave fizičkog vaspitanja. *Fizička kultura*, vol. 64, br. 2, str. 76-88.
24. Nešković, S. (2005). Daroviti učenici u nastavnom proces. *Filozofski fakultet Pale*, str. 257-285.
25. *Policy and implementation strategies for the education of gifted and talented students, Support package Identification* (2004). New South Wales: Department of Education and Training. Preuzeto 21.02.2013. sa:
<http://www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/policies/gats/assets/pdf/polsuppid.pdf>

26. Pearson, D.T., Naughton, G.A. & Torode, M. (2006). Predictability of physiological testing and the role of maturation in talent identification for adolescent team sports. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 9, str. 277-287.
27. Petrović, B., Lazarević, Lj. & Damnjanović, K. (2012). Ka formulisanju modela darovitosti/talenta za ritmičku gimnastiku: Šta čini visoku uspešnost u ovom domenu? U Altaras Dimitrijević, A., *Darovitost: pogledi i ogledi*. Beograd: Filozofski fakultet, str. 239-262.
28. Piechowski, M.M. (1991). Emotional development and emotional giftedness. Colangelo, N. & Davis, G.A. (Eds.) *Handbook of Gifted Education*, str. 285-306. Boston: Allyn and Bacon.
29. Renzulli, S. J. (2005). *The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity*. U R. J. Sternberg & J. E. Davidson (second edition) *Conceptions of giftedness*, str. 246-280, Cambridge, Cambridge University Press. Preuzeto 22.05.2013. sa:
<http://tuluswinarsunu.staff.umm.ac.id/files/2010/04/Conceptions-of-Giftedness.pdf>
30. Renzulli, S. J. (2006). *A Practical System for Identifying Gifted and Talented Students*. The National Research Center on the Gifted and Talented, University of Connecticut. Preuzeto 21.01.2013. sa: <http://www.gifted.uconn.edu>
31. Rink, J., Hall, T. & Williams, L. (2010). *Schoolwide Physical Activity – A Comprehensive Guide to Designing and Conducting Programs*. Human Kinetics.
32. Silverman, L.K. (1991) Helping gifted kids reach their potential. *Roeper Review*, 13, str. 122-123.
33. Stojaković, P. (2000). *Darovitost i kreativnost*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske.
34. Sturza - Milić, N. (2008). Da li je distinkcija između darovitosti i talenta neophodna. *Pedagoška stvarnost*, vol. 54, 3-4, str. 219-229.
35. Sturza - Milić, N. (2009). Identifikacija motorički darovitih učenika mlađeg školskog uzrasta. *Godišnjak Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja*, 15, str. 60-79.
36. Tomić, O. (2011). Uloga nastavnika u razvijanju potencijala darovitosti kod učenika. *Pedagoška Stvarnost* 57, 3-4, str. 240-255.

37. Vesković, A. (2012). Porodica kao katalizator u transformaciji atletske darovitosti u sportski talenat. U Altaras Dimitrijević, A., *Darovitost: pogledi i ogledi*. Beograd: Filozofski fakultet, str. 263-287.
38. Višnjić D., Jovanović A., Miletić K. (2004). *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja
39. Winner, E. (1996). *Darovita djeca: Mitovi i Stvarnosti*. Lekenik: Ostvarenje, 2005.
40. Winner, E. (2000). Giftedness: Current Theory and Research, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 9, No. 5, 153-156.
41. Winner, E. (2000) The origins and ends of giftedness. Boston college and project zero, Harvard graduate school of education. *American Psychologist*, 55 (1), 159-169.
42. Woltencroft, E. (2002). *Talent Identification and Development: An Academic Review*, A report for sports Scotland by the University of Edinburgh. Preuzeto 09.12.2012. sa:
http://www.sportscotland.org.uk/Documents/Resources/Talent_Identification_and_Development_20070119.pdf